

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Факультет фінансів
Кафедра банківської справи та страхування

галузь знань 07 Управління та адміністрування
спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування
освітня програма Банківський бізнес

Форма навчання: Денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «**Формування власного капіталу банку**»

(назва теми)

здобувача Крупка Дмитра Руслановича

(Прізвище, ім'я, по батькові)

_____ (підпис здобувача)

Науковий керівник:

доктор екон. наук, професор

професор кафедри банківської справи та страхування

_____ Примостка Л.О.
(підпис) (Прізвище, ініціали)

Робота допущена до захисту перед Екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри банківської справи та страхування:

доктор економічних наук, професор _____ Примостка Л.О.
(підпис)

Київ 2024

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 71 сторінку, 10 таблиць, 23 рисунки, перелік джерел посилання з 53 найменувань.

«Формування власного капіталу банку.»

Об'єктом дослідження є процеси формування та управління власним капіталом банку .

Предметом дослідження є методи формування та управління власним капіталом банків.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи - розкриття теоретичних засад формування власного капіталу банків, визначення перспектив та удосконалення методів управління власним капіталом в банках України.

Відповідно до мети, поставлено такі завдання для вирішення:

- розкрити сутність та функції власного капіталу, його значення у діяльності банку
- дослідити структуру та джерела формування власного капіталу банку
- виявити світові тенденції у формуванні власного капіталу банків
- проаналізувати стан та динаміку власного капіталу банків України
- оцінити структуру власного капіталу в банківській системі України
- визначити шляхи удосконалення методів формування та управління власним капіталом банку.

Практичне значення отриманих результатів полягає у сприянні вдосконаленню стратегій формування власного капіталу банків в Україні. Враховуючи зміни в економічному середовищі, ці результати можуть допомогти банкам адаптуватися до нових умов і забезпечити стабільний розвиток своєї діяльності.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи 2024.

Рік захисту роботи 2024.

Ключові слова: власний капітал, банк, фінансова стійкість, ризики, економічне середовище, регулювання, фінансовий сектор, статутний капітал.

Зміст

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ 1 ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ: РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ	5
1.1 Власний капітал банку: його суть, функції та значення у діяльності банку ...	5
1.2 Структура та джерела формування власного капіталу банку	12
1.3 Світові тенденції у формуванні власного капіталу банку	22
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКАМИ УКРАЇНИ	32
2.1 Аналіз стану та динаміки власного капіталу банків України.....	32
2.2 Оцінка структури власного капіталу банків.....	46
2.3 Проблеми та перспективи формування власного капіталу банку.....	58
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Формування банківського капіталу є важливим фактором функціонування фінансової системи та економіки в цілому. Банківський капітал сприяє забезпеченню стабільності та надійності банківської діяльності, підтримці ліквідності та платоспроможності, закладає основи фінансової стійкості банківських установ. Це питання є особливо важливим у сучасній українській економіці, яка перебуває на перехідному етапі та адаптується до європейських стандартів. Українські банки є важливими учасниками фінансових ринків і забезпечують ефективну мобілізацію та розподіл фінансових ресурсів, що є необхідною умовою для економічного зростання та сталого розвитку.

У світлі світової фінансової кризи та регуляторних змін формування капіталу стало важливим питанням для українських банків. Йдеться не лише про збільшення розміру капіталу, але й про оптимізацію структури капіталу, якість інструментів капіталу та ефективне управління ризиками. Маючи достатній рівень капіталізації, банки можуть підвищити свою конкурентоспроможність, забезпечити довіру вкладників та інвесторів і відігравати певну роль у сприянні економічному розвитку країни. Крім того, необхідність відповідати міжнародним стандартам банківського нагляду, зокрема вимогам Базельського комітету з банківського нагляду, робить вивчення цієї теми ще більш важливим. На тлі посилення інтеграції України у світову фінансову систему дотримання цих стандартів набуває ще більшого значення для забезпечення стабільності та прозорості банківських операцій.

Аналіз достатності капіталу банків має вирішальне значення для подальшого розвитку банківської системи України та її інтеграції у світові фінансові ринки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців присвятили свої праці вивченню формування власного капіталу українських підприємств, а також теоретичним і практичним аспектам цього процесу. Серед найвидатніших

дослідників можна відзначити таких авторів і їхні роботи: Н.О. Гребенюк, Л.О. Примостка, Л.В. Безкоровайна, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, Л.І. Катан, Я.П. Іщенко, В.Ф. Максимова та інших.

Ці наукові праці здебільшого зосереджені на питаннях розвитку формування власного капіталу в Україні. У дослідженнях розглядаються проблеми та диспропорції у структурі власного капіталу підприємств, а також вплив державної політики та економічного середовища на цей процес.

Дана бакалаврська робота спрямована на детальний аналіз процесу формування власного капіталу українських підприємств, виявлення основних проблем та визначення перспектив розвитку в умовах сучасного ринку..

Метою дипломної роботи є розкриття теоретичних засад формування власного капіталу банків, визначення перспектив та удосконалення методів управління власним капіталом в банках України.

Відповідно до мети, поставлено такі завдання для вирішення:

- розкрити сутність та функції власного капіталу, його значення у діяльності банку
- дослідити структуру та джерела формування власного капіталу банку
- виявити світові тенденції у формуванні власного капіталу банків
- проаналізувати стан та динаміку власного капіталу банків України
- оцінити структуру власного капіталу в банківській системі України
- визначити шляхи удосконалення методів формування та управління власним капіталом банку.

Об'єктом роботи є процеси формування та управління власним капіталом банку.

Предмет дослідження – методи формування та управління власним капіталом банків .

Методи дослідження. Включають аналіз теоретичних основ і практичних аспектів формування власного капіталу, виявлення проблем та перешкод, з якими стикаються українські банки в цьому процесі, а також визначення перспектив і можливостей для покращення ефективності капіталізації. Для досягнення цілей дослідження було проведено систематичний огляд наукової літератури, а також

використано методи економічного аналізу та моделювання для вивчення поточних тенденцій і прогнозування майбутніх змін. Окрім цього, застосовувались методи статистичного аналізу для обробки емпіричних даних, що дозволило отримати науково обґрунтовані висновки. Також проводились порівняльні дослідження з метою виявлення найкращих світових практик, які можуть бути адаптовані до умов українського ринку..

Теоретичне, методологічне та практичне значення отриманих результатів полягає у вдосконаленні теоретичних підходів до формування власного капіталу банків в Україні, що сприяє глибшому розумінню цього процесу. Методологічні напрацювання можуть бути використані для оптимізації управління капіталом у банківських установах. Практична цінність полягає в можливості застосування отриманих результатів для поліпшення фінансової стійкості банків, що сприятиме їх ефективній діяльності в умовах мінливого економічного середовища. Таким чином, робота сприяє розвитку банківської системи України на науковому та практичному рівнях..

Джерелами інформації для дослідження є наукові публікації вітчизняних та зарубіжних авторів, законодавчі акти, методичні вказівки Національного банку України, офіційні дані від Міністерства фінансів України, а також звітність українських банків.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 71 сторінку, 10 таблиць, 23 рисунки, перелік джерел посилання з 53 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ: РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ У ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ

1.1 Власний капітал банку: його суть, функції та значення у діяльності банку

Власний капітал (ВК) є ключовим фактором розвитку банку, і вкрай важливим є якість його формування, використання та подальшого примноження. Капітал є складною категорією, виникнення якої відображає історичний розвиток суспільства, продуктивних сил і трудових відносин.

Однак сучасні наукові підходи до визначення банківського капіталу відрізняються один від одного, а іноді й суттєво розходяться, оскільки різні контексти вкладають у це поняття різний зміст. Банківський капітал можна ототожнювати з грошовими коштами, резервами, ресурсами, коштами власників тощо. У Додатку А таблиця А1 наведено основні наукові підходи до визначення цього терміну. Загалом можна виділити такі основні підходи:

- якщо розглядати капітал банку як статтю балансу, то він виступає як залишкова вартість активів банку за вирахуванням зобов'язань [1, ст.2];
- якщо капітал банку визначається як ресурс, то це є сума коштів (власних і залучених), якими розпоряджається банк і з яких банк отримує прибуток [2, с. 46];
- якщо банківський капітал визначається як власний капітал, то банківський капітал - це кошти, вкладені акціонерами (власниками банку) на власний ризик з метою отримання доходу [3, с. 79].

В цілому банківський капітал є дуже широкою категорією, яка має багато різних значень, і не існує єдиного підходу до визначення його сутності.

Слід розрізняти поняття "банківський капітал" та "капітал банку". Як правило, "банківський капітал" використовується для позначення сукупного капіталу всіх банків на макрорівні, тоді як "капітал банку" є вузьким терміном, який

використовується для позначення капіталу на мікрорівні конкретного банку. Існує також вузьке розуміння "банківського капіталу", тобто власний капітал, і широке розуміння, тобто сукупні ресурси. Надалі термін "банківський капітал" використовуватиме у вузькому розумінні як ВК.

Для кращого розуміння поняття банківського капіталу його необхідно розкласти на складові елементи та згрупувати за певними однорідними ознаками, тобто класифікувати за видами. Залежно від мети та завдань використовуються різні критерії, оскільки банківський капітал є неоднорідним за своїм складом. Однією з найпоширеніших класифікацій є класифікація банківського капіталу за економічним змістом та внутрішнім складом. Ці класифікації згрупуємо у просту схему (рис. 1.1).

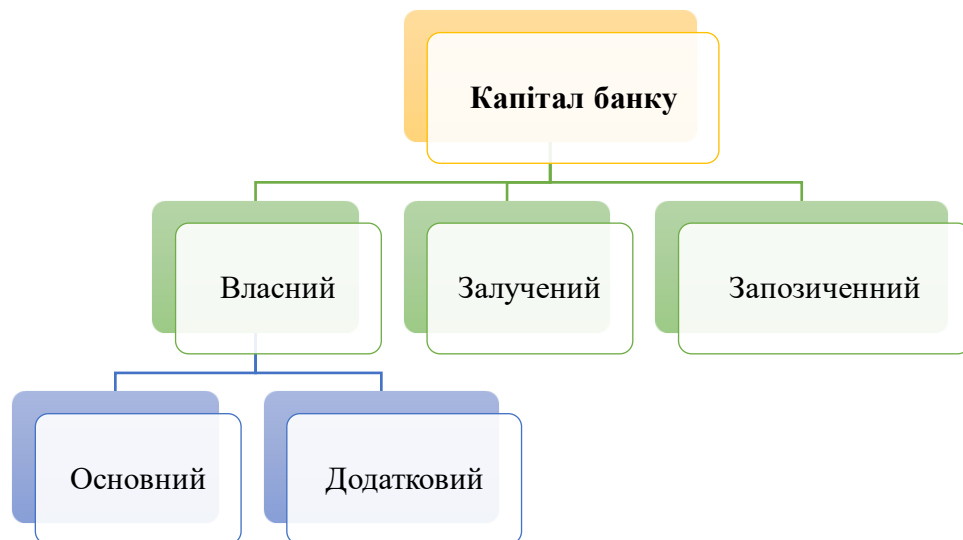

Рисунок 1.1 – Капітал комерційного банку

Джерело: складено автором на основі [4, с.82]

Щодо трактування власного капіталу як окремої дефініції, то в економічній літературі існує низка поглядів, як наведено в Додатку А таблиця А1. На нашу думку, наведені вище визначення сутності власного капіталу є взаємодоповнюючими і можуть бути ефективно використані залежно від цілей банківського сектору. На нашу думку, наведені вище визначення сутності власного капіталу є взаємодоповнюючими і можуть бути ефективно використані залежно від цілей банківського сектору. Власний капітал банку становить лише невеликий відсоток його загального капіталу.

Проаналізувавши визначення, можна зробити висновок, що *власний капітал*

банку - це частина грошових коштів та їх еквівалентів, яка забезпечує економічну незалежність та фінансову стійкість банку і використовується для здійснення операцій та надання послуг з метою отримання прибутку.

Відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність" , виділяють власний, статутний та регулятивний капітал (рис. 1.2).

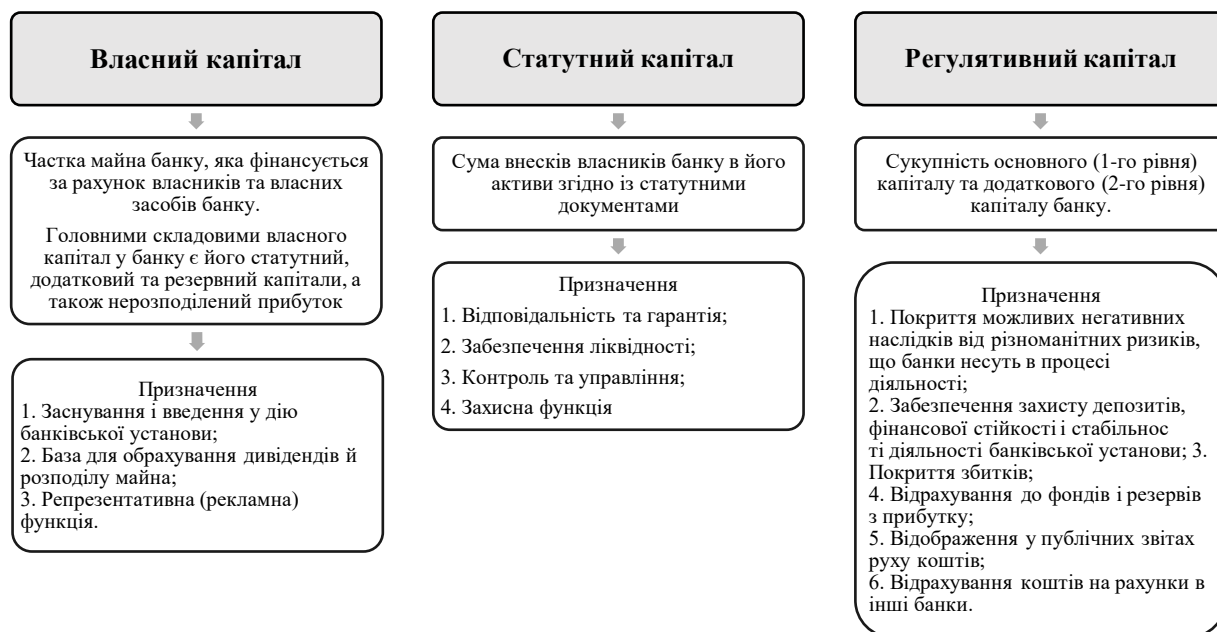

Рисунок 1.2 – Характеристика видів банківського капіталу

Джерело: складено автором

Залежно від класифікаційної ознаки власний капітал поділяється на певні категорії. Так, залежно від характеру віддачі власний капітал банку поділяється на [5, с. 129]:

- робочий капітал - капітал, що використовується для отримання банківського прибутку,

- неробочий капітал - частина капіталу, яка не сприяє отриманню прибутку і часто може генерувати збитки.

Дуже важливо, щоб частка оборотного капіталу в структурі ресурсів банку була вищою, оскільки це безпосередньо впливає на прибутковість банку.

Залежно від характеру використання капітал поділяється на накопичений та спожитий [6, с. 53]:

- власний капітал, що нагромаджується - капітал, який банк використовує у своїй поточній діяльності;

- власний капітал, що споживається - капітал, який банк використовує для матеріального стимулювання та соціального розвитку колективу.

Перший має тенденцію до накопичення та збільшення капіталу, тоді як другий - до зменшення капіталу.

Залежно від методу розрахунку виділяють балансовий та регулятивний капітал. Балансовий капітал розраховується як різниця між вартістю активів і зобов'язань банку. Регулятивний капітал розраховується за більш складною формулою, яка періодично переглядається НБУ. В основі розрахунку лежить балансовий капітал, який зменшується на різні статті балансу, що характеризують чутливість банку до ризику.

Залежно від форми інвестування, капітал поділяється на грошовий, негрошовий та фінансові активи. Грошовий капітал - це готівка та кошти на рахунках у різних валютах. Капітал у формі матеріальних активів включає в себе споруди, будівлі та різне виробниче обладнання. Капітал у формі фінансових активів включає акції та облігації, вкладені в інші компанії.

Також ВК банку можна класифікувати за іншими критеріями, деталізація яких наведена в додатку Б. Власний капітал основою формування капіталу банку, одним із ключових елементів стабільності та надійності, формується за рахунок коштів акціонерів, використовується в процесі банківської діяльності для отримання прибутку та сприяє зміцненню довіри клієнтів до банку шляхом виконання притаманних йому функцій.

Основними функціями є захисна, операційна, регулююча (рис. 1.3).

Рисунок 1.3 – Функції власного капіталу банку

Джерело: побудовано автором

Існує думка, що найважливішою функцією є операційна, оскільки банк починає свою діяльність з ВК, а захисна функція з'являється пізніше, оскільки власний капітал виступає своєрідним "буфером безпеки" під час кризи. Однак не погоджуємось з цим підходом і вважаємо найважливішою захисну функцію. Ідея полягає в тому, що чим більше у банку ВК, тим краще він захищений від різних несприятливих ситуацій. Якщо говорити конкретно про 2022 рік, то ніхто не міг передбачити початок широкомасштабного вторгнення. Багато бізнесів були зруйновані або збанкрутували. Навіть якби банк не працював, позиковий капітал потрібно було б повертати, чого не можна було сказати про ВК. Захисна функція банку полягає в тому, щоб зберігати гроші в безпеці.

Сутність захисної функції полягає в тому, що капітал призначений перш за все для захисту інтересів вкладників і кредиторів банку через покриття потенційних збитків від банківських операцій. Ця функція включає гарантування депозитів, що захищає інтереси вкладників у випадку ліквідації або банкрутства банку та/або сприяє роботі банку у випадку наявності збитків за результатами поточної діяльності. Такі збитки зазвичай покриваються з поточного прибутку. Якщо поточного прибутку недостатньо для цього і для покриття непередбачуваних витрат, то використовується частина ВК.

Якщо банк має достатній резервний капітал та аналогічні резерви, його можна вважати надійним і платоспроможним у довгостроковій перспективі навіть у разі збитків від поточних операцій. Використання залученого та позичкового капіталу для покриття поточних збитків не є економічно виправданим, оскільки вони являють собою заборгованість банку перед кредиторами і вкладниками.

Захисна функція власного капіталу в банку залежить від ряду факторів:

- загальний економічний та фінансовий стан країни та стабільність грошово-кредитної системи
- стану захисту вкладів у країні
- стратегії і тактики банку, зокрема, з точки зору їх підпорядкованості питанням ліквідності та фінансової стабільності.

Чим вищий рівень розвитку страхування депозитів та кредитної діяльності в країні, тим нижчі вимоги до функції захисту власного капіталу і тим менший обсяг власного капіталу може бути залучений в оборот банку. Однак надмірна схильність до ліквідних та безризикових активів призводить до зниження прибутковості банку та втрати його позицій на грошовому ринку, а також на ринку банківських операцій та послуг.

Операційна функція є вторинною по відношенню до захисної. Однак її не можна недооцінювати або ігнорувати, особливо на етапі заснування та початку діяльності банку, коли ВК використовується для започаткування діяльності банку та розбудови його інфраструктури. Важливість цієї функції зростає з подальшим розширенням та структурним розвитком банку, розробкою та впровадженням нових банківських технологій і продуктів.

Регулятивна функція також є специфічною, оскільки в її основі лежить суспільна зацікавленість в успішному функціонуванні банківської системи. Суть регулятивної функції полягає в тому, що регулятори та наглядові органи впливають на загальну ефективність діяльності банку шляхом визначення розміру власного капіталу (та його окремих складових). Зокрема, метою встановлення нормативу платоспроможності є запобігання надмірному зменшенню банками власних коштів

для максимізації прибутку, зниження ризику неплатоспроможності та підвищення рівня захисту інтересів вкладників і кредиторів.

Кожна з функцій капіталу може переважати залежно від обраної банком стратегії (рис. 1.4). Наприклад, у випадку збиткової діяльності на першому плані буде функція захисту та стратегія уникнення банкрутства. У випадку стратегії виживання на першому плані буде операційна функція, і банк намагатиметься знайти та утримати своє місце на ринку. При стратегії розвитку банк змінюється відповідно до потреб та умов зовнішнього середовища, а функція регулювання капіталу домінує.

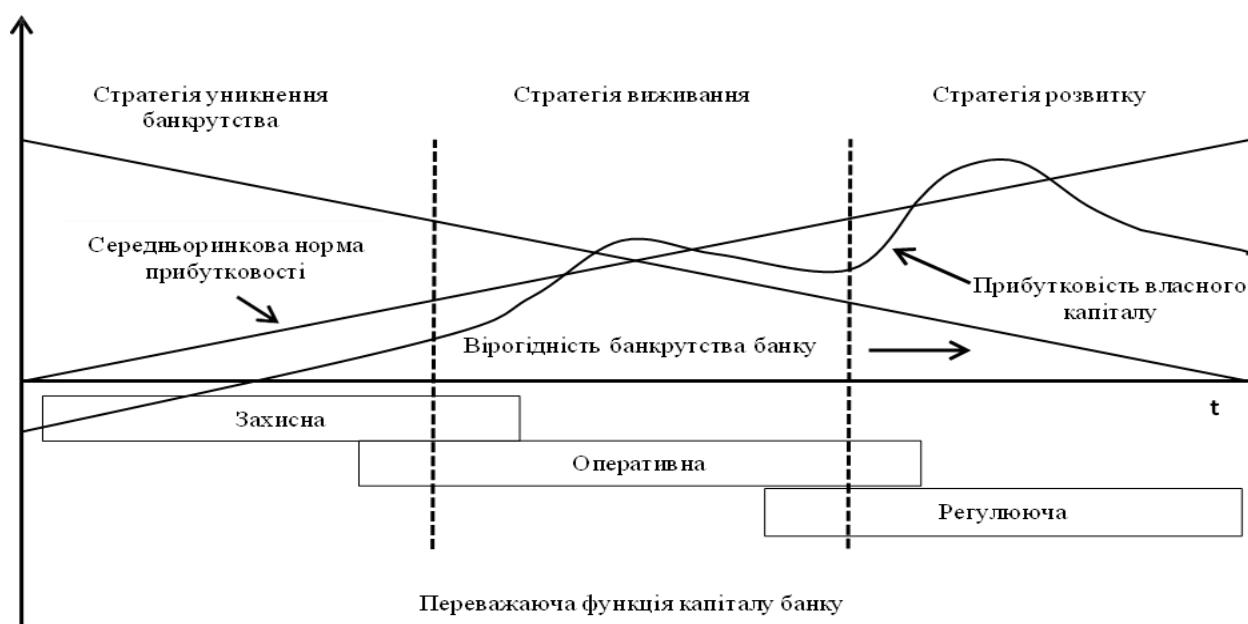

Рисунок 1.4 - Відповідність функцій капіталу банку стратегії його діяльності

Джерело: складено автором на основі [7, с.3]

Крім того, Н.О. Гребенюк описує "концептуальну модель розвитку" та додає до трьох основних функцій банку четверту - креативну функцію [7, с. 4]. На думку автора, ця функція ВК означає, що "він орієнтований насамперед на організаційне зростання, надання нових послуг і продуктів, розвиток професійних програм і вихід на сусідні ринки нетрадиційних фінансових послуг". Коли банк, як лідер домінує на ринку, розробляє та впроваджує інновації у свою діяльність він реалізовує креативну функцію.

Існують також інші підходи до виділення функцій, які виконує банківський капітал. Деякі дослідники поділяють функції на два типи: поточні та стратегічні. Поточні функції - це функції, які визначають особливості реалізації банківського капіталу від початку його нагромадження до відтворення на практиці [14, с. 259]. До цих функцій належать: інвестиційна, страхова, інноваційна, гарантійна, превентивна, контрольна, регулююча, мобільності, дохідна, оціночна, координаційна та функція агрегації.

Водночас стратегічні функції визначають здатність власних коштів забезпечити досягнення банком і банківською системою в цілому своїх стратегічних цілей [14, с. 259]. Стратегічні функції, в свою чергу, включають в себе комунікаційну, сигнальну, мобілізаційну, стимулюючу, дохідну та функцію планування. Поточні та стратегічні функції описані в Додатку В.

Розглядаючи банківський капітал за підходами, класифікаціями та визначеннями, можна зробити висновок, що банківський капітал має неоднорідну та складну структуру і є важливим елементом діяльності банку, який забезпечує його існування з самого початку і протягом усього життя. Завдяки своїй багатій функціональності власний капітал забезпечує виконання поточних та операційних цілей, формує довіру до банку та банківської системи в цілому і є необхідним елементом для успішного зростання банку.

1.2 Структура та джерела формування власного капіталу банку

Структура власного капіталу банку є досить складною через низку обставин, зокрема необхідність дотримання певних економічних нормативів, необхідність формування резервів на випадок надзвичайних ситуацій та різні способи реалізації політики розвитку банку [9].

Загалом власний капітал складається з акціонерного капіталу (внесків акціонерів, паїв), резервного капіталу та нерозподіленого прибутку (табл.1.1). Вони входять до складу регулятивного капіталу 1 рівня (основний капітал). Він утримується банком і накопичується для уникнення негативних наслідків тимчасового падіння вартості активів та підтримки довіри до банку.

Таблиця 1.1 - Складові елементи власного капіталу банку та їх формування

Елементи власного капіталу	Джерела формування	Механізм поновлення
Статутний капітал	Емісія власних акцій	Повторний випуск акцій для збільшення статутного капіталу
Резервний капітал	Відрахування від прибутку для створення резервного фонду та інших фондів банку (економічного стимулювання, економічного розвитку, виплати дивідендів)	Величину резервного капіталу банк встановлює самостійно. Він не може перевищувати статутний капітал. Використовується для покриття збитків банку та інших цілей. Поновлюється з прибутку
Нерозподілений прибуток	Джерело власного капіталу внутрішнього походження. Утворюється в результаті розподілу прибутку як нерозподілена частина	Поповнюється новими залишками нерозподіленого прибутку в кінці року

Джерело: складено автором на основі [10]

Статутний капітал - це капітал, що складається з суми номінальної вартості всіх розміщених акцій з первинного та періодичних випусків простих та привілейованих акцій. Для банків мінімальний розмір статутного капіталу становить 200 мільйонів гривень. Відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність", статутний капітал - це вартість акцій банку, сплачених грошовими внесками акціонерів, розмір яких визначається статутом [1]. Він не може створюватися за рахунок кредитів банків, неприбуткових організацій (які згідно зі своїми статутними документами не мають права здійснювати господарську діяльність та отримувати прибуток) та інших бюджетних коштів для інших цілей [11].

Згідно з чинним законодавством, строк відкритої підписки на акції не може перевищувати шести місяців. Якщо до кінця цього терміну не буде підписано 60% акцій, інвестиційний банк вважається недобросовісним. Засновники, які

зареєстрували свої акції, до дати проведення установчих зборів повинні сплатити не менше 30% їх номінальної вартості (50% для приватних ТОВ), але не менше суми, визначеної статтею 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність в Україні» [1].

Акціонери зобов'язані сплатити повну вартість акцій у строки, визначені установчими зборами, але не пізніше одного року з дня реєстрації акціонерів банку. Привілейовані акції можуть бути випущені на суму, що не перевищує 10% статутного капіталу банку. Банкам забороняється випускати акції [1].

Акціонерні банки формують статутний капітал за рахунок внесків (підписок) акціонерів, при цьому кожен акціонер зберігає право власності на свою частку капіталу. Перед реєстрацією акціонерного банку акціонерний банк повинен сплатити не менше 30% внесків (але не менше мінімального розміру, встановленого статтею 31 Закону України "Про банки і банківську діяльність"). Повний внесок повинен бути сплачений не пізніше одного року після реєстрації акціонерного банку.

Статутний капітал банку може бути сформований тільки за рахунок власних коштів засновників та акціонерів/учасників, у грошовій формі в національній валюті України та у вільно конвертованій іноземній валюті (для нерезидентів). Забороняється формування статутного капіталу за рахунок бюджетних коштів, якщо ці кошти мають цільове призначення, а також за рахунок коштів, джерела походження яких не підтверджені [12, с. 145].

Закон визначає мінімальний розмір капіталу банків. НБУ має право встановлювати мінімальний розмір статутного капіталу для окремих банків залежно від їх спеціалізації, який допускається під час реєстрації банку, але не нижче розміру, встановленого законом.

Банки можуть продавати акції, випущені на IPO, за ціною, не нижчою за їхню номінальну вартість. Коли ці акції продаються інвестору за ціною, вищою за номінальну вартість, створюється емісійна різниця, яка використовується як власний капітал банку.

Банк має право викупити свої акції у акціонера, перепродати їх, роздати своїм працівникам, анулювати їх або отримати в подарунок. Ці акції повинні бути продані або викуплені не пізніше одного року з дати викупу. Протягом цього періоду має розподілятися прибуток, проводиться голосування на загальних зборах та встановлюватися кворум, за винятком випадку викупу банком. Придбання окремих акцій, якщо всі раніше випущені акції були повністю оплачені.

Банки мають право викупувати власні акції або частки за умови подальшого письмового повідомлення НБУ про укладені угоди, яке має бути надіслане протягом п'яти робочих днів з дати укладення угоди. Банкам забороняється викупувати власні акції, якщо це може призвести до зменшення регулятивного капіталу нижче мінімального рівня.

Банк зобов'язаний письмово повідомити НБУ про намір викупити 10% від загального обсягу емісії акцій або спеціальних траншів та за 15 календарних днів до укладення договору. НБУ має право заборонити банку викупувати акції або спеціальні акції одночасно, якщо фінансовий стан банку погіршується.

Статутний капітал акціонерного банку збільшується шляхом випуску нових акцій, збільшення номінальної вартості акцій, конвертації облігацій в акції або конвертації субординованого боргу в статутний капітал (якщо це дозволено чинним законодавством). Статутний капітал Банку може бути збільшений до однієї третини за рішенням Ради директорів, якщо це передбачено Статутом. У разі збільшення статутного капіталу шляхом обміну облігацій за поточною номінальною вартістю на акції емітента, статутний капітал збільшується на сукупну номінальну вартість облігацій, що є основою акцій.

Збільшення статутного капіталу дозволяється, якщо всі акції, що випускаються, оплачені заздалегідь за ціною, не меншою від їх номінальної вартості. Наявність у банку збитків не перешкоджає оголошенню підписки на акції Банку або збільшенню статутного капіталу банку. Збільшення статутного капіталу Банку здійснюється за рахунок додаткових внесків акціонерів, при цьому розмір таких внесків не впливає на розмір часток у статутному капіталі, зафіксований в установчих документах, якщо інше не передбачено.

Джерелами збільшення статутного капіталу є власні кошти акціонерів (засновників та учасників) та дивіденди, які будуть використані для збільшення статутного капіталу, якщо вищий орган управління Банку прийме рішення про капіталізацію дивідендів. При аналізі дивідендів, спрямованих на збільшення статутного капіталу, слід враховувати особливості розподілу дивідендів та дивідендну політику банку.

Зменшення статутного капіталу здійснюється шляхом викупу частини акцій, зменшення номінальної вартості акцій або зменшення кількості акцій.

Статутний капітал є основою для ефективної діяльності банку, а також слугує гарантією виконання зобов'язань перед клієнтами та кредиторами.

Власний капітал банку складається крім статутного капіталу з резервного капіталу, фондів та інших приватних резервів. Слід зазначити, що чинне законодавство регулює створення та використання статутного капіталу та резервів. Інші фонди, призначені для розширення матеріальної бази банку, вирішення соціальних питань та матеріального заохочення працівників, можуть створюватися банками самостійно з урахуванням вимог (за наявності) чинного законодавства.

Резервний капітал (РК) - це буфер безпеки банку, створюється як частина додаткових ресурсів банку. Призначений для покриття непередбачених збитків за всіма позабалансовими активами та зобов'язаннями. Наявність РК забезпечує фінансову стійкість банку, що, в свою чергу, позитивно впливає на його платоспроможність і знижує ризик банкрутства.

Резервний капітал формується у формі, визначеній загальними зборами учасників (засновників, акціонерів). Складається з ліквідних ресурсів, зарезервованих для покриття непередбачених витрат, спеціальних потреб та збитків [13, с. 12]. При цьому розмір РК та щорічних внесків не може бути меншим, ніж встановлений законом. Важливо зазначити, що його мінімальний розмір не може бути меншим за 25 % статутного капіталу, а розмір відрахувань не може бути меншим за 5 % чистого прибутку. НБУ має право вимагати від банку збільшення розміру РК та щорічних відрахувань, якщо діяльність банку загрожує інтересам вкладників та інших кредиторів банку.

Якщо в результаті діяльності банку розмір регулятивного капіталу опускається нижче дозволеного рівня, з РК банку щорічно відраховується 10 % чистого прибутку банку до досягнення ним 35 % капіталу. Як тільки РК досягає цього рівня, відрахування до нього припиняються. Якщо резервний капітал вичерпано, він відновлюється за рахунок відрахувань з чистого прибутку. Слід зазначити, що використання резерву капіталу має бути цільовим, за призначенням, і його використання має бути належним чином визначено, зокрема на підставі рішення Ради директорів банку.

Розмір відрахувань від чистого прибутку банку до буферу капіталу є важливим питанням. Прискорені відрахування для якнайшвидшого формування буферного капіталу можуть суттєво зменшити обсяг прибутку, доступного для виплати дивідендів. Це негативно впливає на вартість приватного капіталу. Тому банки зазвичай використовують змішаний коефіцієнт буферного капіталу залежно від своїх потреб, зі знижками, що збільшують прибуток, на кілька років, а потім середніми або малими знижками на решту періоду.

Власний капітал, як вже зазначалось, включає резерви, створені для покриття непублічних збитків. Ці резерви є вільно доступними для покриття майбутніх збитків. Резерви на покриття збитків за певними визнаними активами чи зобов'язаннями не можуть бути включені до складу власних коштів банку. Загальні резерви формуються відповідно до рішення та в порядку, визначеному вищим органом управління банку, з урахуванням вимог чинного законодавства. Ці резерви відраховуються з чистого прибутку банку.

Крім того, відповідно до чинного законодавства банки мають право створювати *спеціальні фонди* для розширення і розвитку банківської діяльності та її матеріально-технічного забезпечення, а також для матеріального стимулювання працівників і соціального розвитку колективу. Кількість таких фондів, їх номінал та порядок створення, формування і використання визначаються загальними зборами пайовиків (засновників, акціонерів) з урахуванням вимог чинного законодавства. Джерелом формування власних коштів є чистий прибуток банку.

До складу власних коштів банку включається також резерв переоцінки окремих активів, у тому числі матеріальних і нематеріальних необоротних активів. Резерви переоцінки формуються двома способами. По-перше, в деяких країнах банкам дозволено періодично переоцінювати основні засоби, якщо їхня ринкова вартість коливається. Ця переоцінка відображається в балансі банку як резерв переоцінки. По-друге, нереалізована вартість "прихованих" резервів переоцінки може бути визнана в балансі в результаті довгострокового утримання певних активів за історичною вартістю.

Застосований порядок переоцінки слід враховувати при аналізі тієї чи іншої частини власних коштів. Відповідно до правил бухгалтерського обліку, переоцінка основних засобів здійснюється, якщо їх балансова вартість суттєво (більше ніж на 10%) відрізняється від справедливої вартості на дату балансу. Відповідно до положення (стандарту) бухгалтерського обліку нематеріальних активів, банки можуть переоцінювати нематеріальні активи до їх справедливої вартості на дату балансу. Переоцінці підлягають лише ті нематеріальні активи, які мають активний ринок. Якщо банк переоцінює активи групи нематеріальних активів, він робить це щорічно. Переоцінена вартість та знос основних засобів визначається шляхом множення первісної вартості та зносу основних засобів на коефіцієнт переоцінки, який визначається діленням справедливої вартості об'єкта переоцінки на коефіцієнт переоцінки. Переоцінена первісна вартість та знос нематеріальних активів визначаються у такий самий спосіб. Сума уцінки залишкової вартості основних засобів або нематеріальних активів включається до складу додаткового капіталу, а сума дооцінки - до складу витрат, за винятком наступних випадків.

Будь-яке перевищення суми попередніх уцінок над сумою попередніх дооцінок залишкової вартості основних засобів або нематеріальних активів включається до складу наступних дооцінок основних засобів та нематеріальних активів звітного періоду. Значне збільшення матеріальних або нематеріальних основних засобів та інших додаткових інвестицій.

Якщо балансова вартість матеріального або нематеріального основного засобу згодом переоцінюється, балансова вартість матеріального або нематеріального основного засобу збільшується на суму попередньої переоцінки у зв'язку зі збитком від зменшення корисності, що виник у результаті попередньої переоцінки. Первісна вартість матеріального або нематеріального основного засобу та будь-які надлишкові витрати, понесені протягом звітного періоду. Визнання раніше переоціненого матеріального або нематеріального основного засобу припиняється, якщо збільшення суми попередньої переоцінки перевищує зменшення балансової вартості матеріального або нематеріального основного засобу. Включити нерозподілений прибуток.

Нерозподілений прибуток - це частина нерозподіленого чистого прибутку банку, яка не може бути реінвестована в операції. Цей прибуток є джерелом власного капіталу. Він утворюється як залишок чистого прибутку після виплати дивідендів та відрахувань до загальних резервів, статутного капіталу та інших фондів (резервів), створених за рішенням зборів акціонерів (засновників, учасників) або відповідно до законодавства [13, с. 14]. Цей капітал збільшує власний капітал, якщо рік був прибутковим, і зменшує його, якщо рік був збитковим.

Нерозподілений прибуток у фінансовій звітності включає результати попереднього року, результати попереднього року, що очікують затвердження акціонерами/засновниками, та результати поточного року. Чим більша величина нерозподіленого прибутку, тим краще, але майте на увазі, що він не може бути виплачений у вигляді дивідендів, навіть якщо аудиторські результати за поточний рік будуть переглянуті в бік зменшення. З іншого боку, якщо результати попереднього і поточного року є від'ємними, це означає, що банк протягом певного часу зазнавав збитків, тобто "вичерпав" свій капітал.

Оскільки розмір усіх внесків (крім дивідендів) є наперед визначеним, залишок нерозподіленого прибутку за попередній рік залежить насамперед від суми дивідендів, виплачених акціонерам/учасникам. Для дотримання нормативу співвідношення капіталу до активів, встановленого Національним банком України,

банки часто змушені обирати між збільшенням нерозподіленого прибутку та випуском нових акцій, але акціонери володіють банком і не бажають збільшувати свою частку в капіталі або випускати нові акції. Якщо банк утримує частину прибутку замість того, щоб розподіляти його у вигляді дивідендів, власники банку вважають, що цей нерозподілений прибуток забезпечить необхідну ринкову дохідність їхніх звичайних акцій у майбутньому. Крім того, збільшення капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку є вигідним, оскільки воно не потребує витрат, але довгострокові обмеження на виплату дивідендів можуть знизити ринкову вартість акцій.

Коротко охарактеризуємо таке важливе питання як джерела формування ВК банку. Досягти оптимальної структури можна лише за ефективним процесом формування капіталу.

Формування капіталу - це процес залучення коштів із зовнішніх або внутрішніх джерел з метою побудови надійної ресурсної бази відповідно до вимог законодавства та стратегічних цілей Банку. Основним завданням менеджменту Банку в цьому процесі є вибір найкращої структури капіталу, пошук найкращих способів формування цієї структури та визначення оптимальних параметрів його розміру відповідно до стратегії розвитку Банку та регуляторних вимог. При цьому необхідно постійно дотримуватися балансу між потребами банку та вимогами наглядового органу. Тому одним з актуальних викликів для всіх банків є якість формування капіталу та його постійне збільшення. Виділяють два основні джерела формування та збільшення власних коштів банку (рис. 1.5).

Основним внутрішнім джерелом зростання ВК є прибуток, який утворюється внаслідок перевищення доходів над витратами. Джерелами прибутку для банків є комісійні, процентні, торгові доходи тощо. Прибуток відіграє важливу роль у формуванні іміджу банку, оскільки розмір прибутку банку безпосередньо впливає на ефективність банківських операцій, тому аналіз його структури та джерел допоможе вплинути на майбутні фінансові результати діяльності банку. Стабільне зростання прибутку сприяє залученню додаткових коштів з фінансових ринків, оскільки учасники ринку мають довіру до банку. Це полегшує банку

залучення коштів і, таким чином, розширення його діяльності та збільшення капіталу.

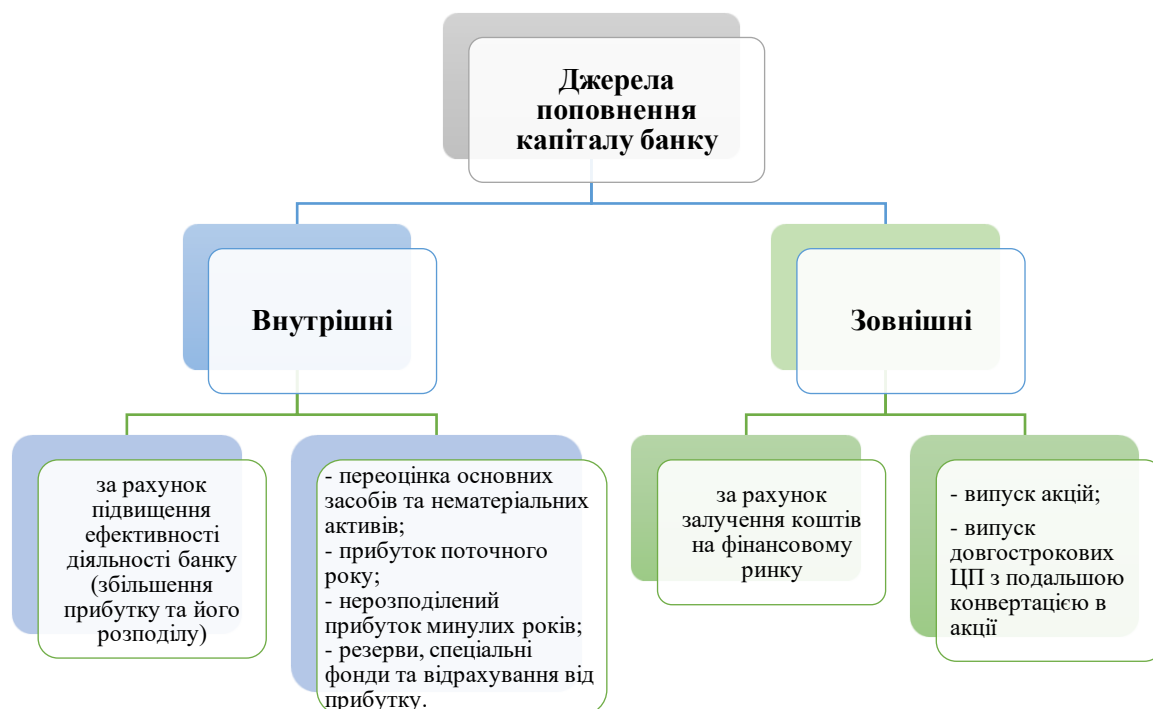

Рисунок 1.5 – Джерела формування капіталу банку

Джерело: складено автором

Залежно від політики банку, прибуток може бути повністю реінвестований у діяльність банку або використаний для виплати дивідендів акціонерам. Така політика розподілу прибутку повинна, перш за все, відповідати стратегії розвитку банку, забезпечувати його необхідними ресурсами та задовольняти інтереси акціонерів. Якщо банк отримує прибуток, він може використовувати його для покриття збитків минулих років та формування резервів. І як вже зазначали, банк також створює резервний фонд, може створити спеціальний фонд для виплати дивідендів або різні соціальні фонди, а решту коштів (якщо такі є) використовувати для капіталізації банку. Нарощування капіталу за рахунок внутрішніх джерел характерне для країн з нерозвиненим ринком цінних паперів. Під час кризи такий спосіб формування капіталу в більшості випадків неможливий через збитковість банківської установи.

До зовнішніх джерел в першу чергу відноситься емісія акцій. Акції випускаються як при створенні банку, для формування акціонерного капіталу, так

і для збільшення і капіталізації банку в процесі діяльності. Банк може випускати як прості, так і привілейовані акції. Проста акція дає її власнику право на управління банком, отримання дивідендів та частину активів у разі ліквідації банку. Привілейована акція дає власнику переважне право на отримання дивідендів та активів у разі банкрутства, але не дає права на частку активів банку.

У структурі ресурсів банку власний капітал становить 10-15%, тоді як в інших сферах бізнесу він може сягати 50% і більше [3, с. 79-80]. Незважаючи на незначну частку в структурі ресурсів, добре сформований власний капітал є важливим підґрунтям для надійного функціонування банку як на початку, так і впродовж усього його життя. Власний капітал є захистом банку в кризові періоди, тому його життєздатність залежить від розміру власного капіталу та резервів, сформованих заздалегідь. Відповідно у світовій практиці багато уваги приділяється питанням вдосконалення підходів до структурування капіталу, та врахування в діяльності банку.

1.3 Світові тенденції у формуванні власного капіталу банку

Ключовим елементом забезпечення стабільного розвитку банків є формування капіталу, достатнього для покриття операційних ризиків та виконання основних функцій: трансформаційної, стабілізаційної та емісійної. Завдяки трансформаційній функції банки мають можливість формувати достатній рівень капіталу. Стрімкий розвиток міжнародних операцій зробив банківську діяльність більш складною, і банки потребують збільшення капіталу для підтримки своєї надійності та економічного зростання країни.

Трансформація міжнародних та національних регуляторних вимог до формування власного капіталу банків відобразилась в еволюції підходів до визначення достатнього рівня капіталу банків.

Сьогодні адекватність банківського капіталу є одним з найважливіших індикаторів довіри населення до банківської системи. Саме тому питанням оцінки

достатності капіталу банків для покриття ризиків, на які вони наражаються у своїй діяльності, приділяється значна увага як у міжнародній, так і в національній банківській практиці.

Гнучке та виважене впровадження рекомендацій ЄС, Базельського комітету з банківського нагляду щодо оцінки достатності капіталу банків є особливо важливим в умовах поглиблення фінансової кризи, спричиненої карантинними обмеженнями, пов'язаними з пандемією COVID-19. Це супроводжується суттєвим погіршенням фінансового стану позичальників та якості кредитних портфелів багатьох банків, зростанням вартості позичкового капіталу, ускладненням процедур залучення коштів від підприємств реального сектору економіки [16, с. 5].

У кількох країнах наглядові органи вже почали підвищувати вимоги до капіталу банків. На міжнародному рівні Базельський комітет з банківського нагляду розробив додаткові стандарти капіталу (Базель III та Базель IV), які враховують вплив кризи. Українська банківська система стикається з гострою нестачею капіталу, а проблема достатності капіталу є особливо гострою в умовах невизначеності та воєнного конфлікту.

Для регулювання капіталу банків у світовій практиці були розроблені різні стандарти, відомі як Basel I, Basel II, Basel III, Basel 3.5 та Basel IV. Їх узагальнена характеристика представлена в табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Еволюція міжнародних стандартів достатності капіталу банків

Назва стандарту	Характеристика цілей документу
1	2
Basel I, «Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу і стандартів капіталу» (BCBS, 1988)	Банки повинні мати достатній капітал для покриття своїх ризиків; вирівняти конкурентні умови між міжнародними банками; сприяти порівнянню позицій капіталу банків
Basel II, «Міжнародна конвергенція виміру капіталу і стандартів капіталу – переглянута концепція» (BCBS, 2004)	Основний акцент було зроблено на саморегулювання та ринкову дисципліну. Досвідченим банкам дозволено розробити внутрішні моделі оцінки ризиків для розрахунку необхідного обсягу капіталу для їх покриття, тим самим розв'язати проблему Basel I, застосовуючи арбітраж регулятивного капіталу. Однак можливість розробки власних моделей ризику призвела до того, що банки занижили оцінку ризиків у своїх кредитних портфелях і, відповідно, це дозволило їм значно зменшити необхідні суми капіталу

Продовження таблиці 1.2

1	2
Basel III, «Базель III: глобальна нормативно-правова база для більш стійких банків та банківських систем» (BCBS, 2010)	Звуження статей, які враховуються при розрахунку капіталу (зменшення використання гібридних боргових інструментів, що виконуються у складі капіталу) та збільшення необхідних нормативів достатності капіталу
Basel 3.5, «Базель III: Завершення посткризових реформ» (Finalizing Basel III IN BRIEF 2017)	Вирішує проблеми стимулювання, пов'язані з мінімізацією банками розрахункових вагових коефіцієнтів ризику з використанням власних внутрішніх моделей, з метою мінімізації вимог до нормативного капіталу. Для пом'якшення цих стимулів, було визначено так звані мінімальні рівні: відсоток від стандартних вагових коефіцієнтів ризику, встановлених органами нагляду, нижче яких капітал не може бути. Ухвалено рішення вводити мінімальні рівні поетапно протягом п'яти років. Початкові значення будуть введені з січня 2022 р. і встановлені на рівні 50% від стандартизованих вагових коефіцієнтів ризику, а потім будуть збільшуватися на 5% щороку в період з 2022 по 2026 рік, поки не будуть встановлені на рівні 70%, а потім остаточно збільшиться до 72,5% в 2027р.
Basel IV, «Базель IV: вихідний поверх», (Pricewaterhouse Coopers, 2018)	По-перше, використання IRB для розрахунку кредитного ризику було виключено у зв'язку з певними типовими ризиками. До капіталу дозволений лише SA. У свою чергу, ваговий коефіцієнт ризиків для банків та інших фінансових інститутів, а також окремих корпорацій не варто оцінювати з використанням розширеного IRB, в той час як базові зміни IRB дозволено. По-друге, через високий рівень непередбачуваності операційного ризику єдиний метод кількісної оцінки такого ризику – це використання SA. У цьому аспекті внутрішні моделі були визнані занадто ненадійними. По-третє, доповнює структуру адекватності капіталу, яка залежить від ризику. Для глобальних системно-важливих банків (G-SIB) новою вимогою є незалежність від ризику. Він встановлює спеціальний додатковий коефіцієнт левериджу для G-SIB, «щоб підтримувати відносні стимули, що забезпечуються як (зваженими з урахуванням ризику, так і незалежними від ризику) обмеженнями капіталу». По-четверте. Впровадження мінімального рівня вимог до капіталу, що розраховується за внутрішніми моделями. Це фіксований рівень для всіх RWA, розрахований з використанням SA, нижче якого кількість RWA на основі IRB не може бути знижена. Обраний поріг становить 72,5% RWA, розрахованих за допомогою SA. Наприклад, якщо банк використовує IRB для підрахунку своїх RWA, то підсумкова сума не може бути нижче 72,5% RWA цього банку, розрахованих з використанням SA.

Джерело: складено автором на основі [15, с. 81-82]

Загалом слід зазначити, що нововведення Базеля IV щодо розрахунку ризику та RWA мають завершитися у 2022 році, а мінімальний рівень 72,5% має бути поступово досягнутий у 2027 році. Однак нова криза виникла раніше, ніж очікувалося, коли спалах COVID-19 змусив країни ізолюватись. У цьому контексті банки по всьому світу заявили, що не зможуть підтримувати реальну економіку.

Законодавці та регулятори у світі почали знижувати вимоги до капіталу та вивільняти капітал, оскільки побоювалися, що банки не матимуть достатньо ресурсів для кредитування (рис. 1.6). В ЄС, на додаток до заходів, вжитих ЄЦБ для послаблення вимог до капіталу, Франція, Німеччина та Нідерланди відмовилися від антициклічного буфера. Крім того, МБР вжив заходів, щоб "вивільнити операційні можливості банків і наглядових органів для реагування на економічні наслідки Covid-19" (BCBS, 2020). Зокрема, впровадження Базеля IV було відкладено на один рік, до початку 2023 року [17, с. 42].

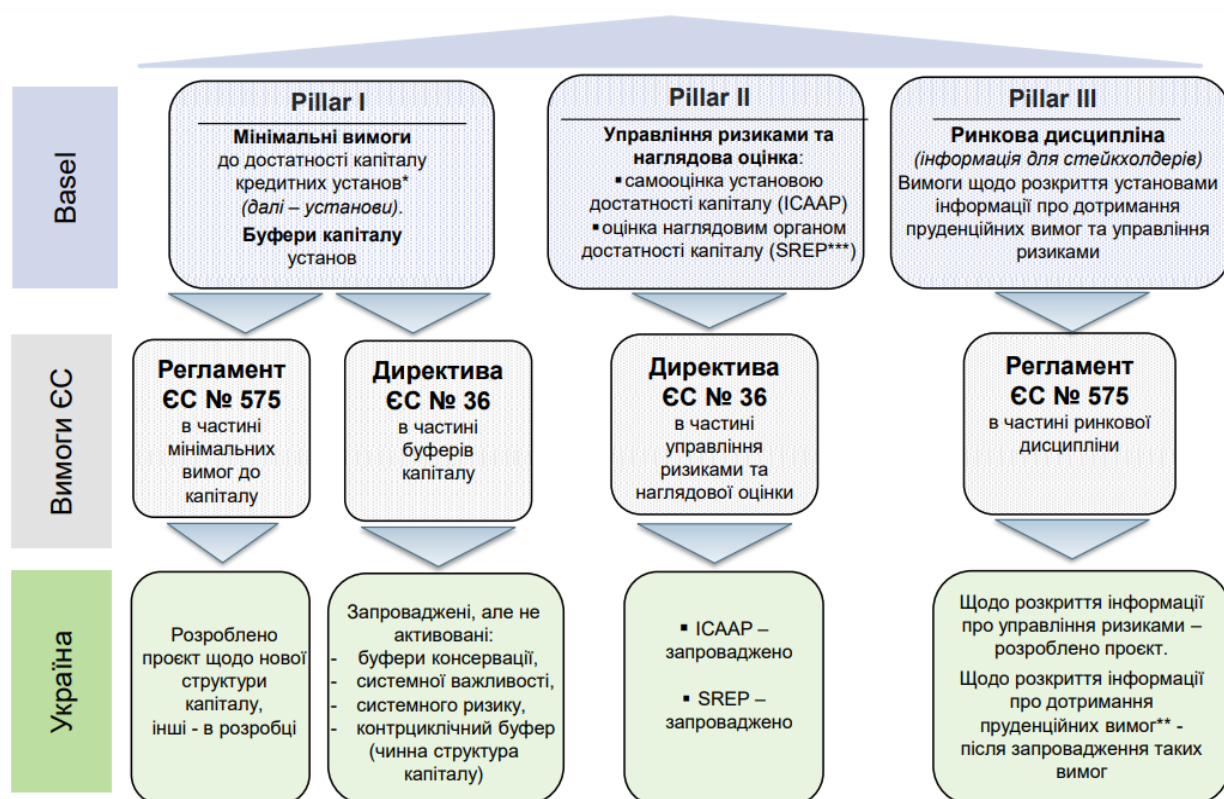

Рисунок 1.6 – Вимоги ЄС до капіталу

Джерело: НБУ [18]

НБУ вживає заходів щодо підвищення капіталізації банківської системи шляхом імплементації відповідних нормативно-правових актів, які визначають

оптимальний розмір ключових банківських показників щодо регулятивного капіталу та співвідношення його основних компонентів Регулятивний капітал відіграє ключову роль у зменшенні основних банківських ризиків та забезпечує ефективну діяльність банків.

НБУ посилює вимоги до капіталу банків відповідно до раніше анонсованих планів. Ці вимоги покликані збільшити стійкість банків до потенційних кризових явищ, захистити сектор від накопичення системних ризиків і сприяти збереженню фінансової стабільності. Висока прибутковість банків та наявний запас капіталу свідчать про готовність до запровадження нових регуляторних змін.

Слід розрізняти балансовий капітал, регулятивний капітал, статутний капітал та резервний капітал. Щоб краще зрозуміти взаємозв'язок між поняттями регулятивного та балансового капіталу, їх слід розглядати окремо.

Регулятивний капітал - це фактична сума капіталу, яка відображається в балансі банку для цілей бухгалтерського обліку. Балансовий капітал відрізняється від регулятивного, який розраховується за бухгалтерським методом. За бухгалтерським методом капітал банку розраховується наступним чином:

$$A = Z + K, \quad (1.1)$$

де A — активи; Z — зобов'язання; K — капітал банку,

звідки:

$$K = A - Z. \quad (1.2)$$

Регулятивний капітал - це капітал, необхідний банку для здійснення діяльності та надання послуг відповідно до вимог регулятора. Це сукупність складових основного та додаткового капіталів, визначених законодавчо. Розмір та якість регулятивного капіталу свідчить про стабільність банку. Розмір регулятивного капіталу розраховується за такою формулою [11, с. 9]:

$$PK = OK + DK - B, \quad (1.3)$$

де PK — регулятивний капітал банку; OK — основний капітал банку; DK — додатковий капітал банку; B — відвернення.

Різниця між балансовим та регулятивним капіталом може свідчити про якість структури активів банку та його стабільність. Чим менша різниця між

показниками, тим більш збалансованими та якісними є активи банку і тим стабільнішим є банк.

Про статутний та резервний капітал вище мова вже йшла вище.

Згідно з Базельською угодою, структура капіталу банку поділяється на основний капітал 1-го рівня та капітал 2-го рівня (додатковий капітал). Капітал першого рівня складається з підписаного та сплаченого акціонерного капіталу та відкритих резервів за рахунок нерозподіленого прибутку.Dodатковий капітал - це частина капіталу банку, яка може змінюватися. Dodатковий капітал банку включає: резерви під кредитні операції з іншими банками та клієнтами, прибуток поточного року, прибуток від переоцінки основних засобів та субординований капітал [19].

Акціонерний капітал є найбільшим компонентом капіталу першого рівня. Крім акціонерного капіталу, капітал першого рівня включає розкриті резерви, які, в свою чергу, складаються з:

- резервного капіталу, який створюється для покриття збитків і формується відповідно до вимог регулятора,
- прибутку - результату діяльності за попередній рік, який ще не був виплачений у вигляді дивідендів та зарахований до резервного фонду,
- страховий та інші фонди.

Капітал 2-го рівня, або капітал другого рівня, є менш постійним, ніж основний капітал, і його розмір може змінюватися [18, с. 9]. Капітал другого рівня складається з наступних елементів:

- субординований борг та гібридні інструменти капіталу
- поточні грошові резерви, включаючи приховані резерви
- резерви під переоцінку основних засобів, монетарних активів і банківських металів у комерційному банку та нереалізовані доходи від переоцінки акцій [11, с. 11].

Капітал 1-го рівня вважається постійним і повинен повністю покривати збитки. З іншого боку, капітал 2-го рівня може змінюватися, і його розмір не повинен перевищувати 100 % капіталу 1-го рівня. Розмір та адекватність регулятивного капіталу регулюється відповідно до Постанови № 368 "Про

регулювання діяльності банків в Україні", а також є основою для розрахунку інших економічних нормативів, встановлених НБУ [18]. У 2024 році БНУ розпочав приводити структуру капіталу банків у відповідність до міжнародних стандартів (рис. 1.7).

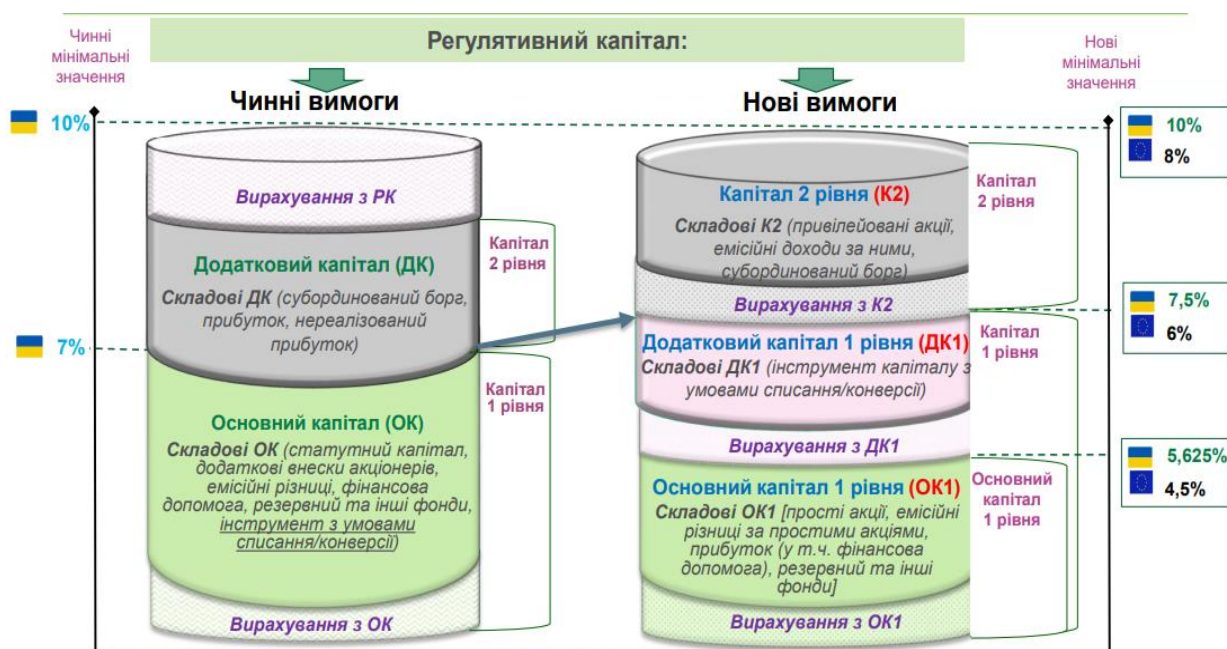

Рисунок 1.7 - Зміна вимог щодо структури капіталу та мінімальних вимог до достатності капіталу

Джерело: НБУ [18]

Розглянемо складові додаткового капіталу:

1) субординований борг - незабезпечені звичайні боргові капітальні інструменти, які за умовами договору не можуть бути вилучені з банку протягом 5 років і які у разі банкрутства або ліквідації повертаються інвестору після задоволення вимог усіх інших кредиторів;

2) гібридні інструменти капіталу - цінні папери, які поєднують в собі характеристики боргових зобов'язань та акцій, наприклад, безстрокові облігації; облігації, що конвертуються в акції; довгострокові боргові зобов'язання з терміном погашення не менше 20 років, які є найбільш наближеними з точки зору обігу до власного капіталу;

3) поточні касові резерви, тобто нерозкриті резерви - резерви, що складаються з частини накопиченого надлишку нерозподіленого прибутку та

прибутку поточного фінансового року в результаті акумуляції коштів, що виникають за активними та пасивними операціями клієнтів комерційного банку;

4) резерви переоцінки основних засобів, резерви переоцінки іноземної валюти та банківських металів комерційного банку, резерви нереалізованих доходів від переоцінки пайових цінних паперів.

Згідно до міжнародної практики має бути трирівнева структура капіталу (основний капітал 1-го рівня (ОК1), капітал 2-го рівня (К2) та додатковий капітал 2-го рівня (ДК2)). Це потребує гармонізації структури капіталу до Європейських вимог та встановлення додаткових "пруденційних фільтрів" для очищення капіталу від елементів, які фактично не здатні поглинати збитки та/або не забезпечують фінансову стійкість банку. Європейські вимоги до елементів капіталу та процесу вилучення капіталу представлено в Додатку Г.

Крім того, кризові явища останніх десятиліть спонукали світові та національні фінансові ринки до запровадження ефективних інструментів регулювання достатності капіталу банків (табл. 1.3). Це питання розглядається на всіх рівнях органами влади та наглядовими організаціями в кожній країні.

Таблиця 1.3 - Основні характеристики інструментів капіталу

Інструменти капіталу	доступність	підпорядкування (субординація)	строковість	поглинання збитків	
ОК1	повна	найбільш субординована вимога при ліквідації банку	безстрокові	бере першу і пропорційно найбільшу частку будь-яких збитків, якщо вони трапляються, <i>pari passu</i>	здатний поглинати збитки в ході поточної діяльності банку (<i>going concern</i>)
ДК1	повна	підпорядковані вкладникам, іншим кредиторам та субординованим боргам	безстрокові та без стимулів до викупу/погашення	при настанні тригерної події: конверсія в ОК1 або механізм списання	
К2	повна	підпорядкована вкладникам та іншим кредиторам банку	мінімальний початковий строк погашення 5 років, відсутність стимулів для викупу/погашення	здатний поглинати збитки в ході поточної діяльності банку (<i>going concern</i>) поглинання збитків здатний поглинати збитки у разі неплатоспроможності банку (<i>gone concern</i>)	

Джерело: побудовано автором за даними сайту НБУ [20]

Національний банк України постійно відстежує та застосовує міжнародні рекомендації щодо визначення та оцінки достатності капіталу.

Так, у 2020 році НБУ розробив план запровадження нових регуляторних вимог до адекватності банківського капіталу. Зміни в плані ґрунтуються на міжнародних стандартах банківського регулювання, встановлених Базельським комітетом та директивами ЄС. Планується запровадження коефіцієнта левериджу, який буде встановлювати вимоги достатності капіталу залежно від загального обсягу активів (без застосування коефіцієнтів зважування на ризик).

Ці вимоги зосереджені на забезпеченні адекватного рівня капіталу (рис.1.8).

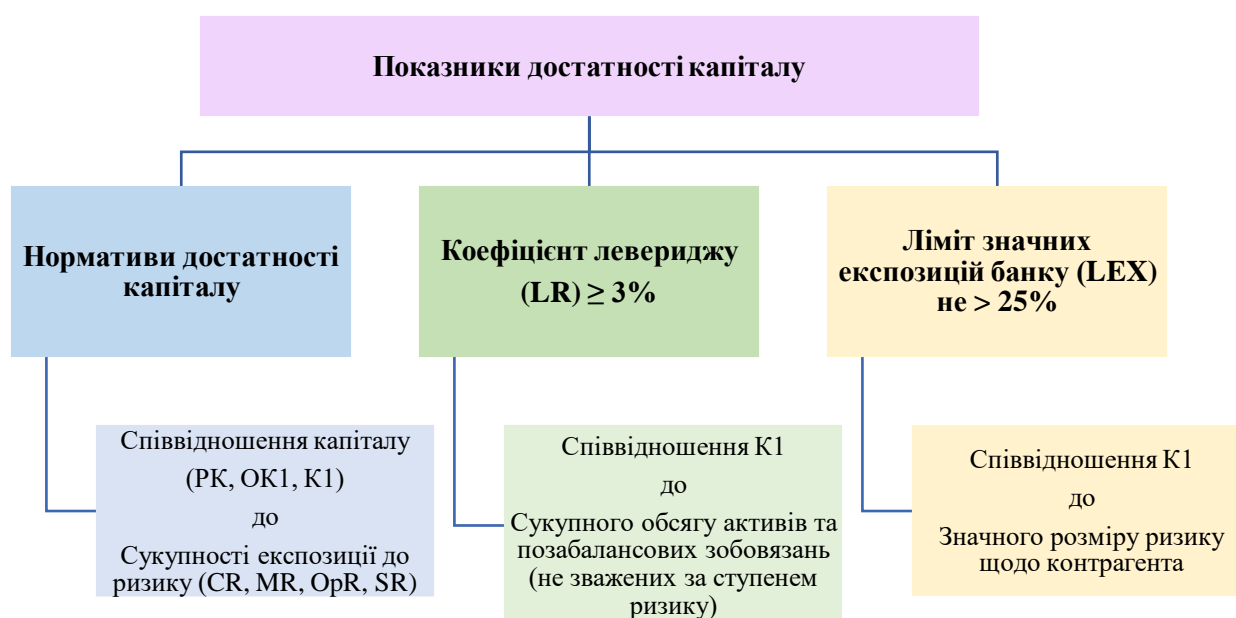

Рисунок 1.8 - Мінімальні вимоги до достатності капіталу згідно з Регламентом ЄС № 575

Джерело: побудовано автором за даними [21]

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити наступні висновки щодо характеристик власного капіталу.

- 1) це капітал банку, який забезпечує стабільність та цілісність банківської системи;
- 2) основний капітал банку залишається незмінним і повинен повністю покривати поточні збитки;

3) основними складовими ВК є статутний капітал, резервний капітал та нерозподілений прибуток;

4) загальний розмір основного капіталу визначається з урахуванням суми збитків за ризиками.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ПРАКТИКИ ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКАМИ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз стану та динаміки власного капіталу банків України

Дієздатна банківська система завжди важлива для економічного розвитку країни. Особливо це важливо в складні часи змін та турбулентності в економіці, адже здорові банки, як фінансові посередники, забезпечують безперервний рух грошей в економіці, гарантуючи швидкі та безпечні платежі та інвестиції в усіх сферах діяльності. Військові дії, що відбуваються в Україні, загрожують не лише життю та здоров'ю її громадян, але й економічній безпеці країни. Соціальна підтримка населення, стимулювання розвитку бізнесу для забезпечення робочими місцями внутрішньо переміщених осіб та фінансова підтримка волонтерської діяльності забезпечується, серед іншого, ефективним банківським обслуговуванням.

Оцінка достатності капіталу, моніторинг його стану та структури, оцінка відповідності економічним нормативам капіталу мають важливе значення для раннього виявлення потенційних проблем з неплатоспроможністю банків, їх вирішення та запобігання негативним наслідкам.

На даний час на вітчизняному банківському ринку функціонує 63 установи, що на 8 установ менше, ніж на початку війни, і на 35 установи менше порівняно із закінченням періоду «очищення» банківського сектора України (табл. 2.1). Однак, зменшення кількості банків, що мають банківську ліценцію і працюють на ринку банківських послуг за досліджуємий період є не таким значним, порівняно з 2014-2016 рр., коли зменшення кількості діючих банків відбулося з 180 до 96. НБУ називає даний період «великим банківським очищенням». Таке суттєве скорочення кількості банків спричинене такими чинниками, як: економічні дисбаланси, що

склалися в економіці; посткризовий період, коли багато підприємств зазнало руйнівного впливу; початок війни на Донбасі. Ці чинники оголили накопичені проблеми банківського сектору: багато з банків не розкривали структури реальних власників-кінцевих бенефіціарів, звітність фактично не відображала реальний стан справ у банку, більшість з діючих банків фактично вже були неплатоспроможними, проте підтримувались на «штучному диханні», при мовчазній згоді НБУ.

Таблиця 2.1 - Кількість банків в Україні у 2016-2020 рр.

Показник	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	1 кв. 2024
Кількість банків, які мають банківську ліцензію (на кінець періоду)	98	82	77	75	74	71	67	63	63
з них банки за участю іноземного капіталу	39	38	37	35	34	35	30	28	28
у тому числі зі 100% іноземним капіталом	18	19	24	24	23	23	22	20	20

Джерело: розроблено автором за даними НБУ [22]

Не всі іноземні банки за цей період залишилися функціонувати в Україні. Вітчизняний банківський ринок за 2022-2023 роки покинули 7 банків за участю іноземного капіталу, з них 3 установи зі 100% іноземним капіталом. Після початку воєнної агресії росії в лютому 2022 року НБУ відкликав банківські ліцензії та ліквідував два банки, що перебували під контролем рф – АТ «Міжнародний резервний банк» та ПАТ «Промінвестбанк».

Отже, існуюча конкуренція на банківському ринку спричиняє те, що не всі з банків здатні забезпечити необхідну капіталізацію. Відповідно, через недостатню ресурсну забезпеченість вони не здатні реалізувати власну бізнес-модель діяльності, тому регулятори виводять з ринку такі неплатоспроможні банки.

Нагадаємо, що банківський капітал уособлює всі результати діяльності: прибуток – сприяє нарощенню капіталу, збитки – поглинаються капіталом. Тим самим належне функціонування банківської системи залежить насамперед від капітальної бази кожного банку, яка є одним із ключових банківських індикаторів

фінансової стійкості кредитної установи, її потенціалу зростання та толерантності до ризиків. Проблема підтримання необхідного рівня капіталізації банків в умовах війни вимагає об'єктивного вивчення існуючої практики формування (регулятивного) капіталу банків в країні, порядку оцінки його розміру та визначення його відповідності поточним потребам національної економіки, а також пошуку ефективних стратегічних орієнтирів управління банківськими ризиками, стабілізації рівня капіталізації вітчизняних банків.

Незважаючи на відсутність жорсткого нагляду з боку НБУ та наявність військових дій в країні, загальний капітал вітчизняних банків суттєво не зменшився, навпаки маємо приріст майже вдвічі порівняно з 2019 роком. Банківський капітал з роками нарощується рівномірно, виключення становили 2021 рік та 2023 рік (рис. 2.1). Тобто у посткризові періоди капітал банків має тенденцію до скорочення, що є цілком закономірним, зважаючи на захисну функцію капіталу банків.

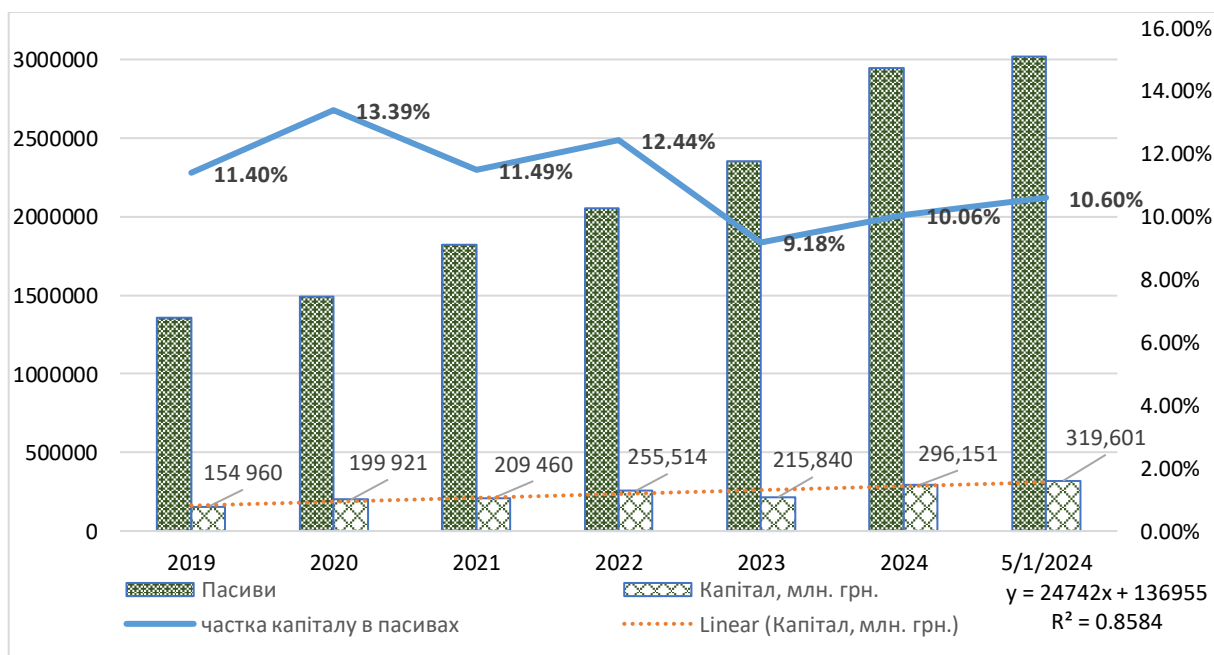

Рисунок 2.1- Динаміка пасивів та власного капіталу банків України у 2019–01.05.2024 рр., станом на 01.01, млн. грн

Джерело: розроблено автором за даними [22]

За даними табл. 2.2 бачимо, що власний капітал банків з 2019 по 2023 рік і травень 2024 року збільшився на 65% або на 100,59 млрд грн. Збільшився також регулятивний капітал на 68% або на 85,626 млрд. грн.

Таблиця 2.2 – Динаміка власного капіталу банків України, за період 2019-2024 рр., станом на 01.01. , млн. грн

Показник	Роки					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Власний капітал	154960	199921	209460	255514	215840	296151
в т.ч. статутний капітал	465532	470712	479932	481535	407021	404751
Регулятивний капітал	126116,7	150313,8	182283,6	211742,3	211091,1	258341
Пасиви банків	1359703	1493298	1822841	2053232	2351678	2944852

Джерело: складено автором на основі даних НБУ [22].

З однієї сторони маємо стале зростання обсягів власного та регулятивного банківського капіталу банків України. Втім проблемою, що стосується капіталізації, залишається той факт, що власний капітал (ВК) має недовершену структуру, зважаючи що найбільшу частку складає статутний (зареєстрований) капітал. При цьому частка капіталу в пасивах банківської системи (регулятивний капітал) є невисокою, а цей показник є одним із основних для фінансово-економічної безпеки. Отже, це фактично означає, що банківські установи наращують не достатній обсяг ВК. Останнім часом також відмічається негативна тенденція щодо наявності непокритого збитку у структурі власного капіталу банків.

Обсяг капіталу в перший рік повномасштабного воєнного вторгнення різко впав, що є цілком закономірно оскільки війна вплинула і на банківський сектор: окупація частини території призвела до втрати банківських активів, бомбардування української території продовжує знищувати активи. Банки вимушені закривати відділення. Проте, попри всі складнощі вітчизняна банківська система продовжує надійно функціонувати. Важливим фактором підтримки стабільності банківської системи в цілому та окремих банків є пасиви в цілому та власний капітал зокрема, оскільки вони дозволяють банкам продовжувати активно функціонувати та отримувати прибутки.

Частка капіталу у пасивах банків України протягом періоду дослідження має нестабільну динаміку і коливається з 11,3% до 10,6%. При збільшенні капіталу у 2021 році на 7,71 відсотків частка капіталу у пасивах зменшилась з 13,39% до

11,49%. В цілому маємо спадну динаміку, що свідчить про те, що пасиви банків в цілому нарощувались більш швидшими темпами, ніж капітал.

Рівень капіталізації банківських установ в Україні загалом визначається величиною власного (статутного) капіталу (рис. 2.2) Цей підхід є найбільш прийнятним з огляду на те, що українські банки не є активними учасниками фондового ринку [23, с.3-4].

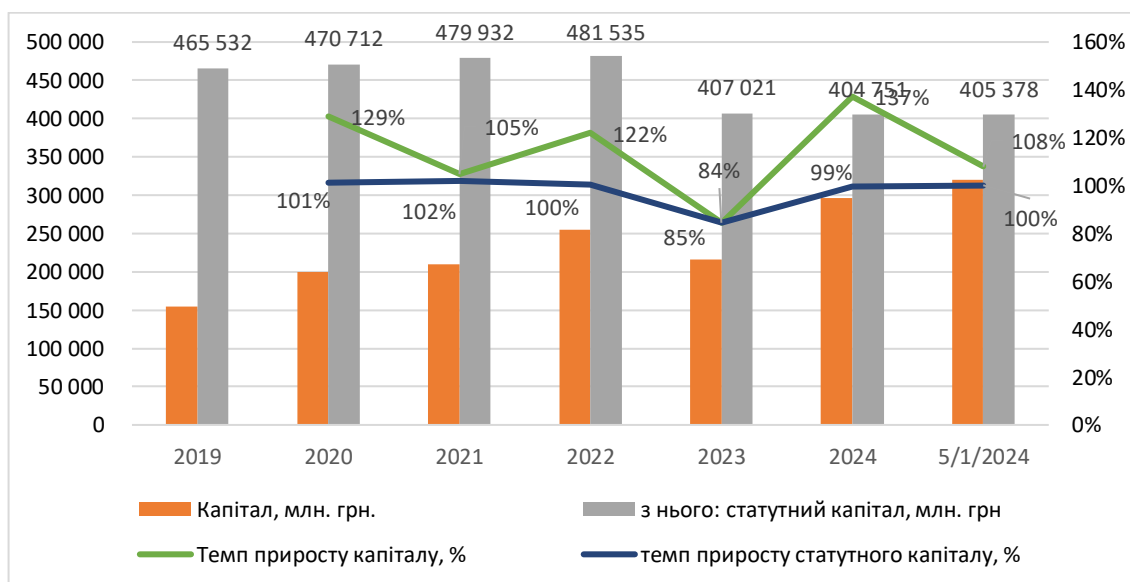

Рисунок 2.2 - Зміна обсягу власного та статутного капіталу банків України протягом 2018–2024 рр., станом на 01.01, за виключенням 01.05.2024 р.

Джерело: розроблено автором за даними [22]

Як видно з рисунку 2.2. капітал банків має позитивну зростаючу динаміку, що в складних умовах аналізованого періоду має позитивний вплив для економіки та фінансової системи України. Крім того позитивним є той факт, що величина власного капіталу не досягала значень менших за статутний капітал, що свідчила б про проблеми в діяльності банків. Так розрив між цими складовими скорочується.

Одним з основних джерел зростання рівня власного капіталу є реінвестування прибутку. За таких умов збільшення капіталу є найпростішим і найдешевшим способом для банку з високим рівнем прибутку, але слід підкреслити, що сам по собі цей спосіб не дасть бажаного результату і повинен поєднуватися з іншими механізмами капіталізації.

Водночас власний капітал можна збільшити за рахунок додаткової емісії акцій, а якщо банк перебуває у скрутному становищі - за рахунок виплати додаткових дивідендів або отримання коштів від власників банку. В умовах війни виплату додаткових дивідендів банки не здійснюють, тільки Ощадбанк, як державний банк сплачує дивіденди, що спрямуються у бюджет держави.

На додаток до вищезазначених методів збільшення капіталу, важливим також є залучення іноземного капіталу, зокрема, шляхом пошуку нових інвесторів, які мають ресурси для рекапіталізації банку, що перебуває під високим ризиком банкрутства. Однак цей варіант є досить обмеженим, оскільки майбутні інвестори навряд чи будуть вкладати кошти в банківський сектор у складні часи і будуть зацікавлені в інформації про стан банку до кризи, тобто його фінансовий стан, рівень довіри фізичних та юридичних осіб, рівень розвитку національної та міжнародної мережі банку та інші показники.

Сьогодні, враховуючи складну ситуацію, в якій опинилася Україна внаслідок COVID-19, війни, і не лише на сході України, та конкуренцію, яка наразі існує в усіх сферах (банківська система не є винятком), банкам з невеликою ресурсною базою складно ефективно існувати та здійснювати свою цільову діяльність. Тому в таких випадках необхідно говорити про інший механізм рекапіталізації - злиття та поглинання банківського капіталу.

Напередодні війни у 2021 році ринок злиттів та поглинань був дуже активним. Найбільш обговорюваними угодами 2022 року є угода БТА з Kaspi.kz, придбання Укрпоштою Сенс-Банку (для створення власного поштового банку), придбання ПУМБ Ідея Банку та оголошення Банком Кредит Дніпро про намір придбати Перший Інвестиційний Банк .

Ключовим негативним зовнішнім фактором впливу на економіку та банківську систему України стала військова агресія росії 2022 – 2024 років. При цьому на відміну від попередніх економічних криз (1998, 2008, 2014 роки), коли банківська система України поглиблювала негативні екзогенні чинники впливу на економіку, банківська система у воєнних 2022 -2023 роках виступила стабілізатором всієї економіки країни. Цього вдалося досягти в першу чергу за рахунок не

допущення паніки серед клієнтів, забезпечення можливості оперативного розпорядження грошовими ресурсами, запропонували нові зручні сервіси, тим самим уникнувши значних збитків та забезпечивши стабільне функціонування. Це дозволило суб'єктам господарювання накопичувати у грошових резервах (матеріальні ресурси в цих умовах зберігати було небезпечно), а фізичним особам - у банківських заощадженнях. За оцінками регулятора у 2023 році, банківський сектор знаходився у доброму стані – капіталізований, ліквідний, прибутковий, майже не залежний від зовнішніх ринків капіталів.

Зменшення обсягу статутного капіталу має в основі такі об'єктивні чинники, як зменшення кількості банків, про що мова йшла вище та небажання акціонерів поповнювати статутний капітал в умовах політично-воєнної-соціальної невизначеності в Україні.

Цілком закономірно темпи приросту капіталу перевищують темпи приросту статутного капіталу, за виключенням станом на 01.01. 2023 року. На початку війни українські банки зазнали втрати активів через окупацію певних територій. Проте в подальшому і ця ситуація стабілізувалась. Темпи приросту капіталу банків перевищили довоєнні значення сягнувши приросту капіталу у 137%, проти 129% за 2019 рік. Надалі статутний капітал залишається майже сталою величиною.

Наразі НБУ не застосовує санкцій за порушення вимог до капіталу, пов'язані з війною. НБУ планує зберегти програму пом'якшення санкцій у довгостроковій перспективі. Як наслідок, фінансові установи з надійними бізнес-моделями та здатністю генерувати операційний дохід матимуть достатньо часу для рекапіталізації у разі необхідності. Проте є маленьке але у вигляді того, що це має бути затверджено загальними зборами акціонерів.

З іншого боку, банки, які не є прибутковими, залишатимуться під суворим наглядом і можуть бути піддані обмеженням для захисту інтересів вкладників. Саме тому варто розглянемо динаміку регулятивного капіталу банківського сектору України (рис. 2.3).

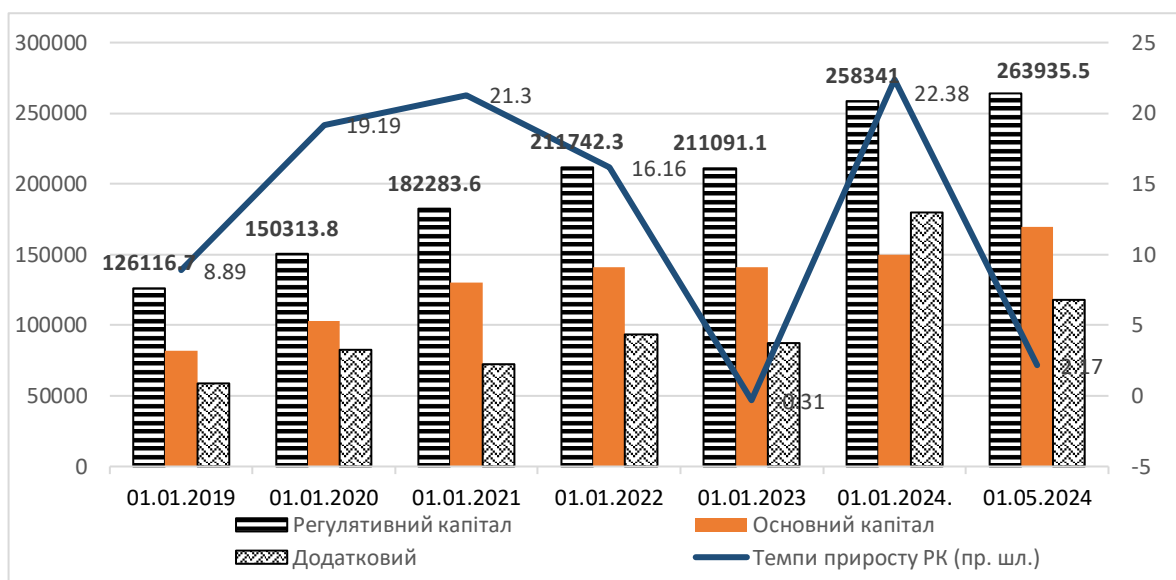

Рисунок 2.3 – Динаміка обсягів регулятивного капіталу банків України за 2018-01.05.2024, млн.грн.

Джерело: побудовано автором за даними НБУ [24]

Отже, в цілому бачимо, що загальний регулятивний капітал українських банків зростає протягом останніх шести років, за винятком 2022 року, коли загальний регулятивний капітал зменшився на 0,31% порівняно з попереднім роком, якому також притаманна спадна динаміка. Однак, враховуючи складну макроекономічну та політичну ситуацію в країні, таке незначне зниження можна вважати наслідком регуляторної політики як для кожного банку окремо, так і для банківської системи в цілому.

Загалом, як видно з рис. 2.3, українська банківська система адекватно сприймає та реагує на зовнішні виклики. У «ковідний» 2020 рік, коли було запроваджено примусову ліквідацію, сукупний регулятивний капітал вітчизняних банків зріс на 21,27%, що свідчить про стабільність банківської системи. Ефективність її роботи переважно відображається у фінансових результатах. На загальний регулятивний капітал також впливають прибутки (збитки), оскільки збитки в поточному році зменшують розмір основного капіталу банку, а прибутки збільшують розмір додаткового капіталу. За останні п'ять років банківська система України досягла наступних результатів (рис. 2.4).

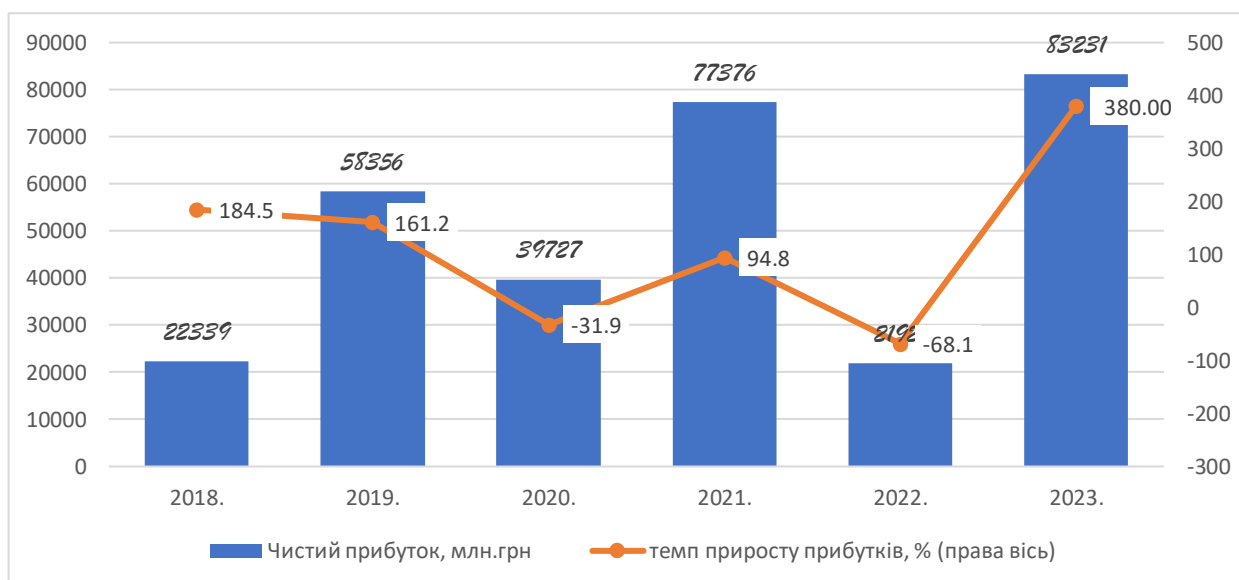

Рисунок 2.4 - Динаміка фінансових результатів банківської системи України у 2018–2023 роках

Джерело: побудовано автором за даними сайту НБУ [25]

Рисунок 2.4 показує, що українська банківська система отримувала прибутки протягом останніх років, але загальна сума прибутку значно коливалася. Після збитків, понесених банками з 2014 року, прибутки банків стабільно зростали у 2018-2019 роках. Наприклад, у 2019 році прибуток зріс у понад 2,5 рази порівняно з 2018 роком (на 161,2%).

Економічна криза, спричинена локдаунами через поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, негативно вплинула на фінансові результати українських банків: їхні прибутки скоротилися на 31,9%. У 2020 році прибутковість банківської діяльності суттєво зросла і досягла найвищого показника за останні 5 років - 77,4 мільярда гривень. Воєнні дії, що розпочалися на території нашої країни у 2022 році, суттєво вплинули на втрати прибутку банків: загальний фінансовий результат зменшився на 68,1% порівняно з попереднім роком, але серед позитивних факторів - наявність загального прибутку у розмірі 24,7 млрд грн. На другому році воєнних дій у 2023 році, вітчизняна банківська система демонструвала стабільний приріст прибутку. Це означає, що, незважаючи на дуже складну економічну ситуацію в країні, фінансовий результат діяльності банківської системи був позитивним, що позитивно вплинуло на загальний обсяг регулятивного капіталу

вітчизняних банків та забезпечило стабільне функціонування всієї банківської системи.

Стабільність банківської системи, яка пов'язана з достатністю та ефективним розміщенням банківських ресурсів, забезпечується дотриманням банками нормативів капіталу. Розглянемо дотримання банками нормативів капіталу протягом останніх шести років (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 - Динаміка нормативів капіталу банківської сектору України у 2018–2024 роках

Показник	Станом на 01.01						
	2019	2020	2021	2022	2023	2024	01.05.2022
Регулятивний капітал, млн грн (має бути не менше 200 млн грн) Н1	126116,7	150313,8	182283,6	211742	211091,1	258340,60	263935,5
Темпи приросту, %	-	19,19%	21,27%	16,16%	-0,31%	22,38%	2,17%
Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу, % (має бути не менше 10 %) Н2	16,18	19,66	21,98	18,01	19,68	21,07	18,38
Темпи приросту, %	-	21,51%	11,80%	-18,06%	9,27%	7,06%	-12,77%
Норматив достатності основного капіталу (має бути не менше 7%) Н3	10,43	13,5	15,67	11,99	13,12	12,24	11,82
Темпи приросту, %		29,43%	16,07%	-23,48%	9,42%	-6,71%	-3,43%

Джерело: побудовано автором за даними [26]

Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу встановлюється для запобігання надмірному перекладанню банком кредитного ризику та ризику неповернення банківських активів на кредиторів/вкладників банку. Він визначається як співвідношення регулятивного капіталу до сумарної балансової вартості активів і позабалансових зобов'язань, зважених за ступенем кредитного ризику [6].

Загалом банківська система України дотримується нормативу адекватності регулятивного капіталу Н1 (рис. 2.5). При цьому незначна тенденція до зниження спостерігається лише у 2021-2022 роках.

Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу українські банки в середньому виконували протягом аналізованого періоду, з незначним

зниженням у 2022 році. І основним негативним фактором впливу є непрацюючі кредити та повномасштабні воєнні дії на території України.

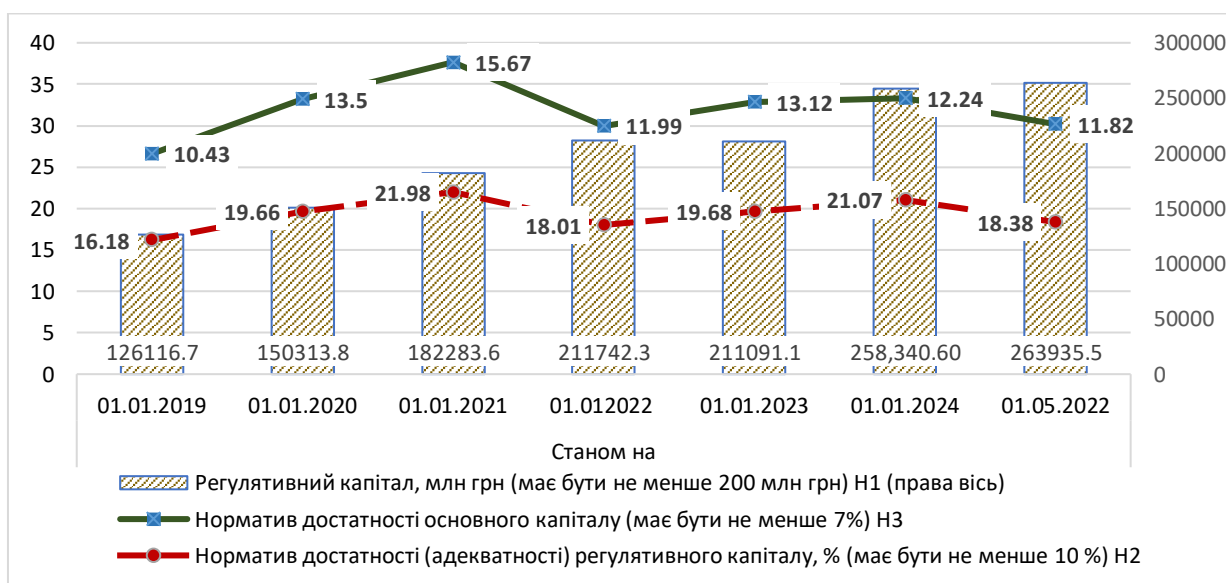

Рисунок 2.5 - Динаміка нормативів капіталу по банківській системі України у за 2018–01.05. 2024 роки

Джерело: побудовано автором за даними НБУ [24]

На 01.05.2024 року коефіцієнт непрацюючих кредитів у банківському секторі становив 35,5%, що на 0,5 відсоткового пункту менше, ніж у квітні. За місяць непрацюючі кредити зменшилися на 20,6 мільйона гривень до 402,2 мільярда гривень. За даними НБУ, з 2018 року, до початку російського вторгнення в Україну, частка непрацюючих кредитів в українських банках неухильно знижувалася з 55% до 27% станом на 1 березня 2022 року, тоді як обсяг кредитів банків збільшувався. За даними регулятора, тенденція до зростання непрацюючих кредитів у банківській системі тривала з лютого 2022 року до середини 2023 року. Однак навіть після 2022 року коефіцієнт непрацюючих кредитів не перевищував 40%. Коефіцієнт непрацюючих кредитів, який був трохи нижчим за цей поріг, поступово знижувався протягом року, що позитивно вплинуло на динаміку нормативів капіталу банків.

Норматив адекватності капіталу першого рівня також виконувався українськими банками в період 2018-2023 років. У 2021 році відбулося незначне

зниження, але це не вплинуло на капітальну стійкість банків. Станом на 01.05.2024 року також спостерігаємо зниження нормативу Н2. Це свідчить про те, що регулятивний капітал та капітал 1-го рівня вітчизняних банків загалом є достатнім, що забезпечує стабільність банківської системи та відсутність ризиків втрати капіталу. Однак станом на 1 січня 2023 року один банк не виконував два банківські нормативи (АТ «Укрексімбанк»: Н2 = 6,79; Н3 = 3,41) та два банки перебували на нижній межі виконання (АБ «Укргазбанк»: Н2 = 11,04; АТ «Альфа-Банк»: Н2 = 11,52). Варто зазначити, що НБУ продовжує вдосконалювати нормативну базу, вимоги до капіталу та ліквідності банків, а також системи управління ризиками. 7 жовтня 2020 року НБУ опублікував порядок імплементації оновлених регулятивних вимог до банків на період 2021-2024 років [13]. Зміни ґрунтуються на міжнародних стандартах банківського регулювання та директивах ЄС, встановлених Базельським комітетом. Метою є підвищення фінансової стійкості окремих банків і банківського сектору в цілому та посилення їхньої здатності протистояти кризам [13].

Що стосується цих банків, то наглядовому органу необхідно здійснювати постійний моніторинг їх діяльності. Особливо це стосується АТ «Укрексімбанк», державного банку, який посідає сьоме місце за обсягом депозитів фізичних осіб. Якщо цей банк збанкрутує, це може мати дуже негативний вплив на стабільність банківської системи в цілому та перевантажити систему гарантування вкладів.

Україна наближається до Європейського Союзу і з кожним роком все більше відповідає його стандартам. Для того, щоб швидше інтегруватися у світову економіку, Україні потрібно приділяти більше уваги рівню достатності капіталу. Це особливо очевидно, якщо взяти до уваги останній кризовий період - 2019-2022 роки, коли кількість банків скоротилася з 83 до 63. Не всі банки, що працюють на вітчизняному фінансовому ринку були готові виконати більш жорсткі вимоги НБУ щодо капіталізації. Однак з часом банки, що вижили, стали сильнішими: вони знають, що таке кризовий сценарій, як до нього підготуватися і як його реалізувати. Слід підкреслити, що українська банківська система перейшла від кількісного зростання до якісного.

Інтеграція України значною мірою залежить від рівня фінансової стійкості банків. Згідно з даними зворотного стрес-тесту, опублікованими НБУ у квітні 2024 року, деякі ризики для капіталу банків продовжують зростати, зокрема прогноз ризиків для Укрексімбанку наведено в табл 2.4 та рисунку 2.6.

Таблиця 2.4 - Результати оцінки стійкості АТ “Укрексімбанк”

Показник	Дані банку на 01.04.23	AQR на 01.04.23	За базовим макроекономічним сценарієм			Необхідний (цільовий) рівень
			1-й	2-й	3-й	
			прогнозований рік			
ОК, млн грн	4 275	2 712	-3 351	-5 126	-7 450	-
РК, млн грн	8 133	5 402	-3 374	-5 148	-7 472	-
H2	8,8%	5,9%	-3,7%	-5,6%	-8,0%	21,3%
H3	4,6%	3,0%	-3,7%	-5,5%	-8,0%	18,3%
Граничне значення H3	7,0%	7,0%	7,0%	7,0%	7,0%	-
Зміна H3 до даних банку на 01.04.23, в.п.	0,0	-1,6	-8,3	-10,1	-12,6	-

Джерело: побудовано автором за результатами стрес-тестування банків України станом на 01.04.2024

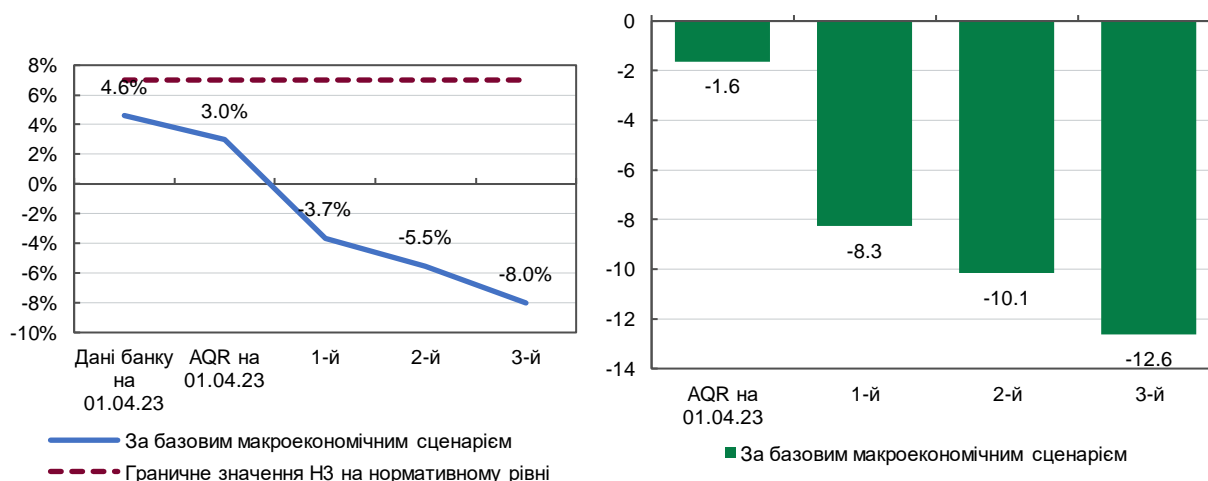

Рисунок 2.6 - Прогнозні розрахунки стрес-сценарію для показників капіталу АТ “Укрексімбанк”

Джерело: побудовано автором за результатами стрес-тестування банків України станом на 01.04.2024

Зокрема, кредитний ризик збільшився через масштабні бомбардування інфраструктури. Вплив цього чинника на банківське кредитування з часом посилюватиметься, а його величина залежатиме від тривалості та масштабу

руйнувань. За результатами оцінки якості активів і прийнятності забезпечення за кредитними операціями з урахуванням коригувань за базовим макросценарієм капітал Укрексімбанку став би від'ємним, і на третій рік показники його адекватності впали б з "мінус" 3,67% до "мінус" 8,04%.

Банк розробив програму реструктуризації та капіталізації для поетапного досягнення встановленого рівня нормативів. Ключовими заходами є реструктуризація балансу і поліпшення операційної ефективності банку. Часткова реалізація таких заходів вже знизилася уразливість Укрексімбанку до ризиків, покращивши профіль ризику порівняно з 2021 роком. За рахунок прибутку та банк поступово підвищив поточні значення достатності капіталу, наближуючись до необхідного цільового рівня.

Крім того варто зазначити, що Укрексімбанку вже покращив свої значення порівняно з прогнозом стрес-тестуванням у 2021 році, який показував очікувану більш спадну динаміку стійкості банку (рис. 2.7)

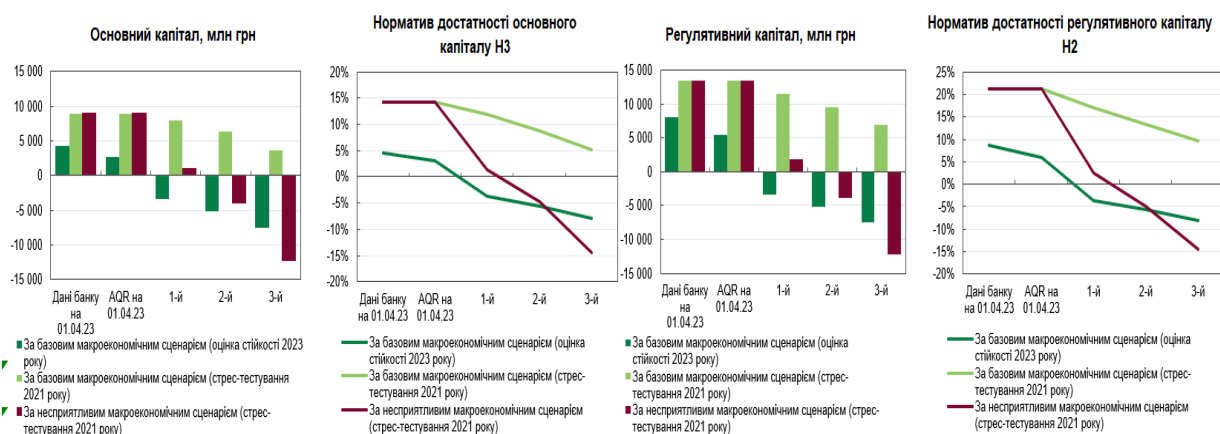

Рисунок 2.7 - Результати оцінки стійкості банку АТ “Укрексімбанк” (порівняння з 2021 роком)

Джерело: побудовано автором за результатами стрес-тестування банків України станом на 01.04.2024

Отже, аналіз показав, що переважна більшість українських банків мають достатній капітал, незважаючи на широкомасштабну війну. Це пов'язано з кількома факторами. По-перше, до вторгнення банки мали значний резерв капіталу, в тому числі резерв під незабезпечений роздрібний портфель, який вони могли використати. Крім того, незважаючи на всі труднощі, фінустанови все ще залишаються прибутковими. Однак поточні нормативи капіталу не повністю

відображають втрати, яких зазнали банки внаслідок війни. Банки не поспішають формувати резерви на покриття збитків за кредитами, особливо в корпоративному сегменті. Це пов'язано з очікуванням покращення фінансового стану позичальників. Якщо ситуація не зміниться і конфлікт продовжиться, це може призвести до скорочення ресурсної бази та дестабілізації банківської системи через можливу збитковість діяльності.

Капіталізація деяких банків навіть зросла протягом періоду повномасштабної війни. Особливо це стосується банків з іноземним капіталом, які показують кращі результати стійкості, порівняно з банками з державним та приватним українським капіталом (рис. 2.8).

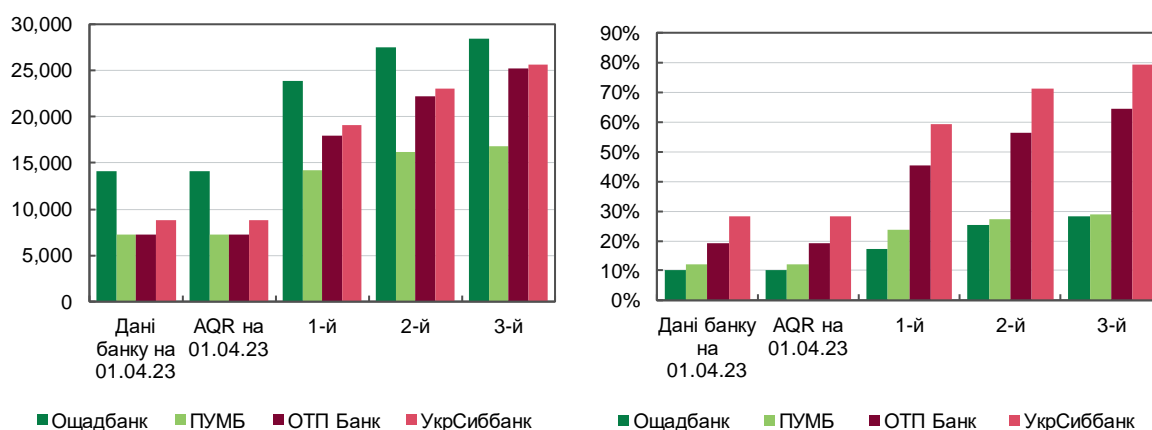

Рисунок 2.8 - Результати стрес-тестування окремих банків (порівняння банків)

Джерело: побудовано автором за результатами стрес-тестування банків України станом на 01.04.2024

Серед банків з іноземним капіталом лідерами за стійкістю є УкрСиббанк та ОТП банк, які мають високу показники достатності капіталів.

2.2 Оцінка структури власного капіталу банків

Джерелом поточної діяльності є капітал. Ефективне використання капіталу є запорукою успіху та функціонування будь-якого бізнесу, саме тому так важливо вивчати структуру використання капіталу.

Крім поточної ситуації, також аналізуємо минулі роки, щоб побачити, як змінювалися показники з плином часу, і зрозуміти, чи покращується діяльність банку, чи потребує вона коригування. Аналіз минулих років також дозволяє спрогнозувати майбутню ситуацію, що допомагає проаналізувати можливі помилки в роботі та виправити їх у майбутньому.

В якості інформаційної бази аналізу скористаємося звітністю НБУ про складові регулятивного капіталу (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Стан основного капіталу банків України в розрізі складових капіталі за 2018-2023 роки, станом на 01.01, млн, грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	05.2024
фактично сплачений зареєстрований статутний капітал	467862,53	470054,71	480567,50	481959,52	406703,61	405133,85	405265,57
темпи приросту, %	-	0,47%	2,24%	0,29%	-15,61%	-0,39%	0,03%
внески за незареєстрованим статутним капіталом	1029,73	1175,89	582,04	104,51	835,37	135,81	630,48
темпи приросту, %	-	14,19%	-50,50%	-82,04%	699,32%	-83,74%	364,24%
емісійні різниці	14092,51	14095,17	14209,17	14820,65	14544,66	14540,75	14540,75
темпи приросту, %	-	0,02%	0,81%	4,30%	-1,86%	-0,03%	0,00%
операції акціонерами	5835,39	462,88	580,88	1068,26	601,48	601,48	601,48
темпи приросту, %	-	-92,07%	25,49%	83,90%	-43,70%	0,00%	0,00%
загальні резерви та резервні фонди	19151,24	21716,03	25476,22	33348,59	42597,79	46242,45	54461,23
темпи приросту, %	-	13,39%	17,32%	30,90%	27,73%	8,56%	17,77%
капітальний інструмент з умовами списання/		0,0	39,941	98,87	48,19	51,07	52,42
темпи приросту, %	-	-	39941,00%	147,54%	-51,26%	5,98%	2,64%

Джерело: побудовано автором за даними НБУ [22]

За даними таблиці 2.5 бачимо, що фактично сплачений зареєстрований статутний капітал банків України має спадну динаміку, що свідчить про небажання акціонерів вкладати додаткові кошти в ризиковий банківський бізнес, особливо в умовах воєнних дій. Найбільше падіння величини статутного капіталу фіксуємо у перший рік повномасштабного воєнного вторгнення росії на Країну, а саме - 15,61%. Також нестабільна динаміка за новою складовою капітальний інструмент з умовами списання/ конверсії щодо якого отримано дозвіл НБУ, де приріст

напередодні війни становим 147,5%, а в наступному 2022 році маємо падіння у 51,26%. Фактор ризику воєнних дій.

Аналіз динаміки формування основного капіталу українських банках у 2018-05.2024 роках дозволяє зробити висновок, що показник перебуває у досить нестабільній ситуації. Він демонструє постійно нестабільну синусоїду між зростанням та падінням.

Якщо проаналізувати структуру основного капіталу (ОК) в розрізі складових (без урахування відвернень) то маємо констатувати, що структура ОК протягом досліджуваного періоду не зазнала суттєвих змін (рис. 2.9).

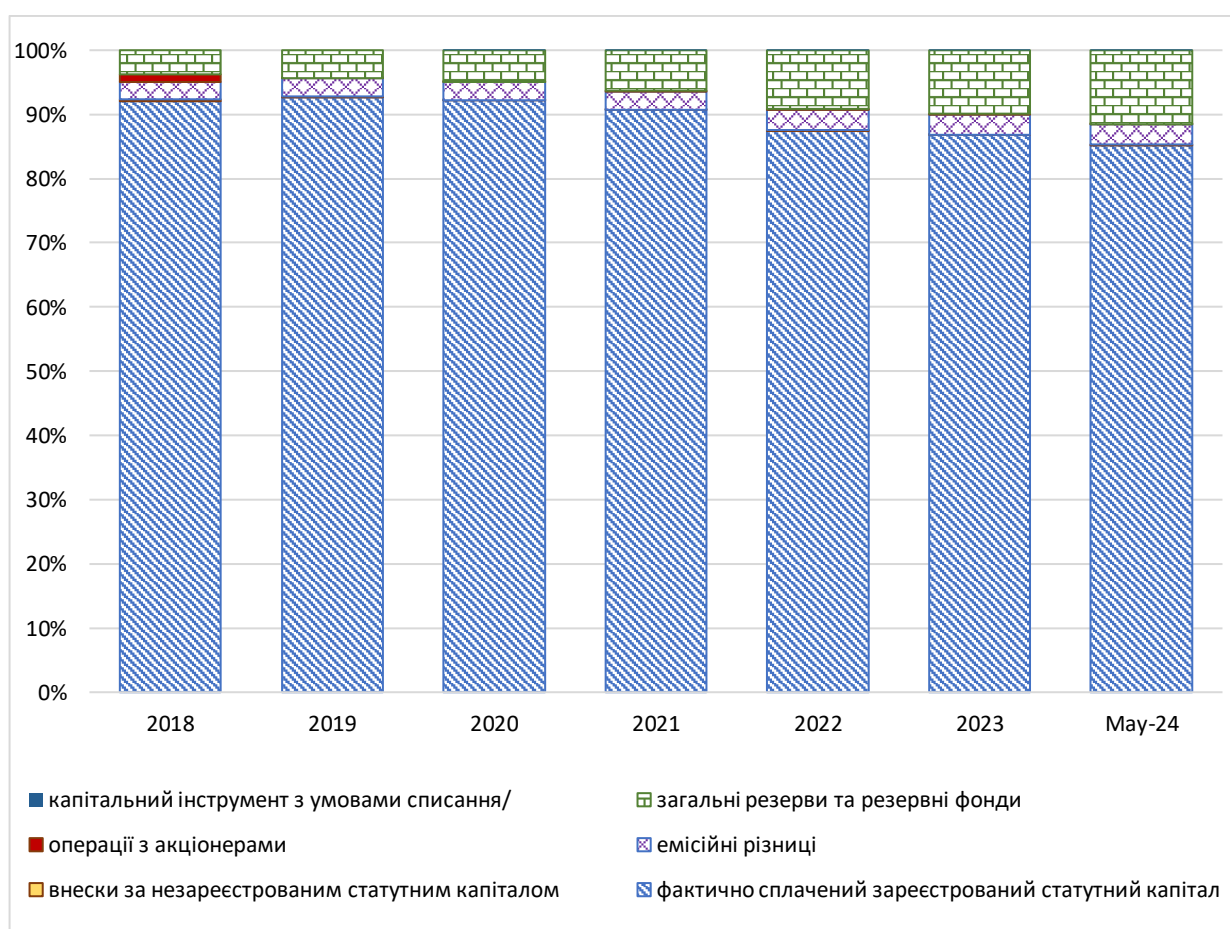

Рисунок 2.9 – Структура складових основного капіталу банків України за 2018-01.05. 2024рр..

Джерело: побудовано автором за даними НБУ [22]

В структурі основного капіталу домінує статутний капітал, що є природньо. Проте його частка скоротилась, що в цілому є негативним моментом в діяльності банків України. Проте можна зазначити, що зниження є незначним на користь резервів, що дозволило банкам сформувавши запас міцності, навіть за базових умов.

Для 2023 року оцінка стійкості банків України була зроблена лише для базового сценарію, що базується на макроекономічних прогнозах ЄБРР. Однак методологія включала досить консервативні припущення в кількох сферах:

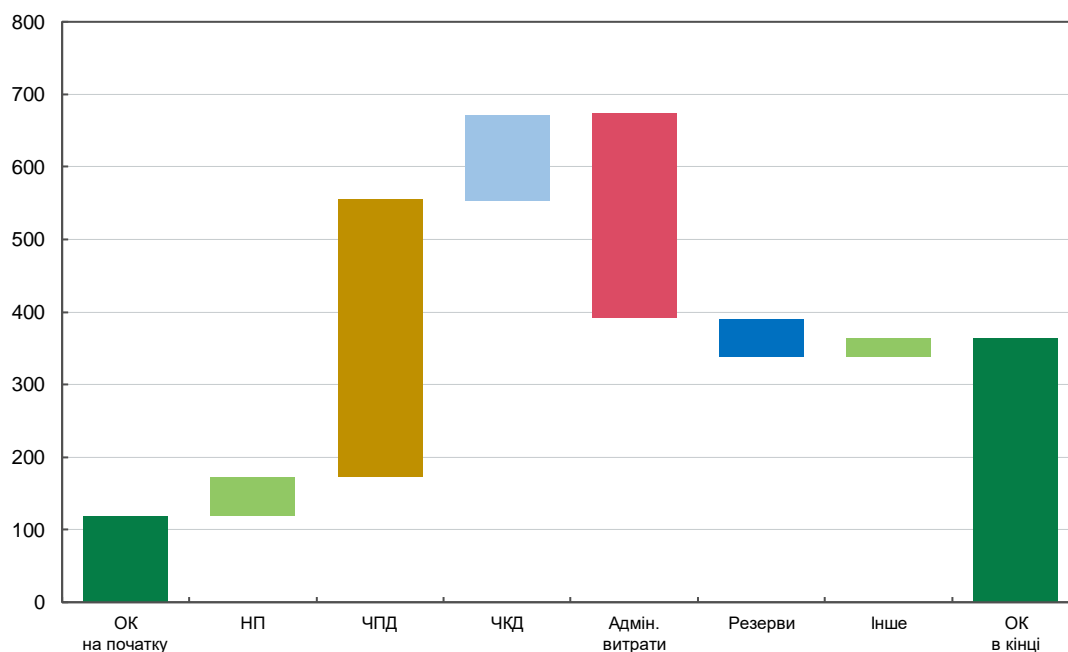
- оцінка стійкості ґрунтується на припущенні, що процентні ставки за активами банків падатимуть швидше, ніж процентні ставки за їхніми зобов'язаннями. В результаті банки знизили свої чисті процентні ставки з 7,5% у базовому році (для оцінки стійкості це період з 2 кварталу 2022 року по 1 квартал 2023 року) до 4,8% у третьому прогнозованому році;

- для розрахунку втрат від кредитного ризику коефіцієнт міграції за три роки становив від 13% до 50% залежно від сегменту, валюти та регіону позичальника. Найвищий рівень дефолту було прийнято для першого прогнозованого року. Крім того, були застосовані консервативні коефіцієнти LGD. В цілому, вартість банківського кредитного ризику в оцінці прибутковості знизилася з 5,2% в середньому в першому прогнозованому році до 1,8% в третьому році

- відповідно до припущень, передбачається, що доходи від зборів, комісій та доходів зменшуватимуться, а загальні адміністративні витрати зростатимуть відповідно до рівня інфляції. Припускається, що витрати від операцій з іноземною валютою зменшаться, а загальні адміністративні витрати зростуть відповідно до рівня інфляції. Середньозважене відношення операційних витрат до доходів (показник CIR) зросло з 39% у звітному році до 59% у третьому прогнозованому році.

Незважаючи на консервативні припущення, капітал банків у контексті оцінки стійкості збільшився протягом прогнозних періодів. Цей результат слід розглядати в світлі базових припущень моделі: баланси банків у стрес-тесті загалом вважаються статичними, тобто змінюються лише за рахунок переоцінки валютної складової та збитків за кредитами, а всі прибутки реінвестуються. В умовах нинішньої економічної нестабільності підвищення ефективності управління капітальною базою комерційних банків має важливе значення для створення стійкої фінансової безпеки та надійності для вкладників та економіки в цілому.

Як зазначають Мойсеєнко І.П. та Козій І.С. «ефективне використання власного капіталу (банку) може бути успішним лише за умови оптимального використання його складових» [3, с. 160]. Чинники впливу на величину основного капіталу представлено на рисунку 2.10.

Примітка НП – нерозподілений прибуток, ЧПД – чистий процентний дохід, ЧКД – чистий комісійний дохід.

Рисунок 2.10 - Фактори зміни основного капіталу (ОК) банків України за результатами оцінки стійкості за 2023 рік

Джерело: дані НБУ [22]

Банківський капітал виступає регулятором банківської діяльності. Встановлюючи певні вимоги до капіталу, регулятори встановлюють стандарти економічної поведінки, що покликані захистити банки від фінансових ризиків та нестабільності. Основний капітал вважається незмінним і не підлягає передачі та повинен повністю покривати поточні збитки [28]. Він повинен повністю покривати поточні збитки. Додатковий капітал є менш стабільним і його розмір може змінюватися [29].

Розглянемо стан та структуру додаткового капіталу банків України (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Стан додаткового капіталу банків України в розрізі складових капіталі за 2018-2023 роки, станом на 01.01, млн, грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023	05.2024
Регулятивний капітал	126116,7	150313,8	182283,6	211742,3	211091,1	258 340,60	263935,5
результат переоцінки основних засобів	3968,59	3485,77	3392,47	3076,03	2427,34	2333,13	2357,57
темпи приросту, %	0,00	-12,17%	-2,68%	-9,33%	-21,09%	-3,88%	1,05%
нерозподілені прибутки минулих років для розрахунку ДК (5030-НКР)>0	2431,88	3178,76	5177,64	4496,18	12838,46	18747,89	27561,71
темпи приросту, %	0,00	30,71%	62,88%	-13,16%	185,54%	46,03%	47,01%
розрахунковий прибуток поточного року (Рпр/п)	40779,20	66287,37	56023,47	79082,24	63614,15	152376,27	81706,46
темпи приросту, %	0,00	62,55%	-15,48%	41,16%	-19,56%	139,53%	-46,38%
субординований борг, що враховується до капіталу (СК)	11286,29	9961,29	7891,77	6821,93	8147,29	6376,18	6548,71
темпи приросту, %	0,00	-11,74%	-20,78%	-13,56%	19,43%	-21,74%	2,71%

Джерело: побудовано автором за даними НБУ [22]

Аналіз темпів приросту основних складових додаткового капіталу банків України підтверджує нестабільний характер та захисну функцію додаткового капіталу (рис. 2.11).

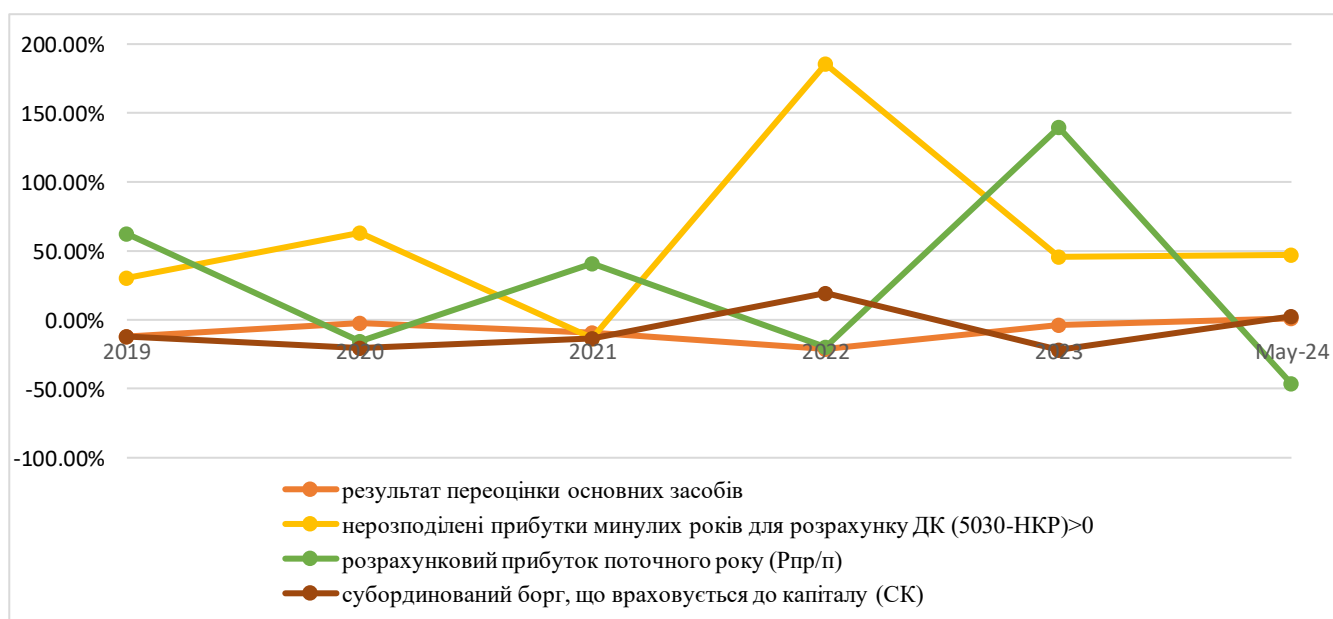

Рисунок 2.11- Темпи приросту основних показників додаткового капіталу банків України за 2018-05.2024 роки

Джерело: побудовано автором за даними НБУ [22]

Додатковий капітал банків – це джерело міцності. За динамікою його показників можна припустити, що його формування носить ситуативний характер, який відповідним чином впливає і на співвідношення між його складовими. Як видно з рисунку 2.12 в структурі додаткового капіталу домінує розрахунковий прибуток поточного року, який значно виріс у 2022 році. Однак, незважаючи на значний запас капіталу на рівні системи, окремі банки залишаються вразливими до ризиків, головним чином через потенційні додаткові кредитні збитки від війни. Крім того, банки можуть недооцінювати вже понесені кредитні збитки.

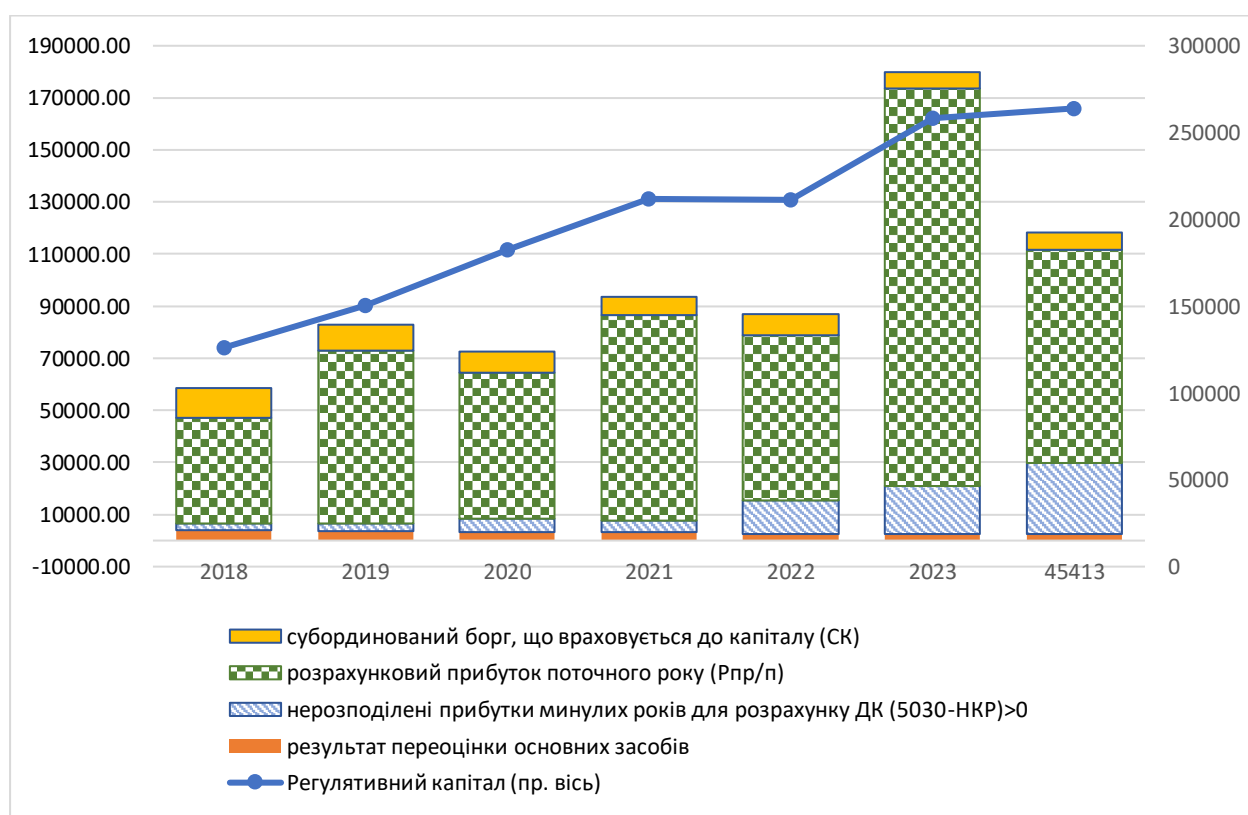

Рисунок 2.12 – Динаміка основних складових додаткового капіталу банків України за 2018-05.2024 роки, млн. грн

Джерело: побудовано автором за даними НБУ

Джерелом прибутків вітчизняних банків є високі процентні доходи, які вони отримали від інвестування в ОВДП та депозитні сертифікати НБУ. Незважаючи на війну, чистий прибуток українських банків зростає: за перші десять місяців 2023 року він у кілька разів перевищив показник аналогічного періоду 2022 року та на 110% - показник 2021 року. Як і в багатьох країнах світу, високі процентні ставки

(особливо за безризиковими активами) та зростання активів є основними драйверами високої прибутковості в Україні. Як наслідок, "надприбутки" банків оподатковуватимуться, зважаючи на високі фіскальні вимоги та достатній буферний запас фінансового сектору.

Саме тому НБУ у 2022 році було запроваджено податок на надприбутки, який не вплинув на міцність капіталу.

Запровадження податку на надприбуток не є дуже поширеним явищем, але воно вже є у світі. Це тимчасове збільшення податкового навантаження на сектори, які отримали високі прибутки. Прибутки - це прибутки, отримані компаніями в результаті сприятливої ринкової кон'юнктури, а не їхньої власної ефективності за звичайних умов. Приклади цього податку можна знайти в різних секторах по всьому світу: фінанси, енергетика, видобуток корисних копалин та інші.

З 2022 року в Європі активізувалася дискусія щодо можливості запровадження податку на банківські "прибутки". Високі відсоткові ставки, встановлені центральними банками для стримування інфляції, призвели до того, що банки отримують високі відсоткові ставки і, відповідно, прибутки. Серед країн ЄС, які запровадили податок на банківські "прибутки" протягом останніх двох років, - Італія, Іспанія, Литва, Чехія та Угорщина (табл 2.7)

Таблиця 2.7 - Оподаткування "надприбутків" банків у країнах світу

Країна	Період, роки	Ставка, %	База оподаткування
Литва	2023–2024	60	ЧПД, який на 50% перевищує чотирирічну ковзну середню
Чехія	2023–2025	60	ЧПД, який на 20% перевищує чотирирічну ковзну середню
Іспанія	2023–2024	4,8	Сума ЧПД і ЧКД, якщо чистий дохід з цих джерел в 2019 році перевищував 800 млн євро
Угорщина*	2022–2024	13 / 30 (за прибутку понад 20 млрд форинтів)	50% від чистого доходу
Італія	2023	40	ЧПД, який на 10% перевищує показник 2021 року

* Поточний дизайн податку

Джерело: [30]

Оскільки джерелом "надприбутків" є переважно високі процентні ставки, більшість країн зосередилися на оподаткуванні чистого процентного доходу. Кілька міжнародних фінансових установ та національних наглядових органів висловили свою думку щодо механізмів оподаткування та ідеї такого податку в цілому. ЄЦБ зазначив, що при розробці податку слід враховувати майбутні потреби банків у капіталі, а МВФ, коментуючи податок, вказав на бажаність використання надходжень від збору для посилення стійкості фінансового сектору.

У відповідь на критику деякі країни визначили пріоритетність використання податкових надходжень. У Литві, наприклад, податок буде використано для зміцнення обороноздатності, а в Італії - для часткової компенсації вартості іпотечних кредитів зі змінною ставкою.

Рішення про підвищення ставки податку на прибуток банків було прийнято майже одночасно з оцінкою стійкості банків. За інформацією НБУ планується наступний порядок пріоритетності використання надприбутків для управління капіталом (рис. 2.13).

Порядок пріоритетності:	
1	Покриття неочікуваних втрат від ризиків, що реалізуються під час війни
	Виконання відтермінованих вимог до покриття капіталом ризиків:
2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ операційного ризику в повній мірі (наразі банки тримають капітал на покриття 50% операційного ризику); ▪ ринкового ризику (очікується запровадження вимог після тестового періоду); ▪ 100% ваг ризику за валютними ОВДП (зараз з урахуванням коригуючих коефіцієнтів вага ризику становить 50%).
	Виконання нових норм, затвердження яких планується у 2023–2024 роках, зокрема:
3	<ul style="list-style-type: none"> ▪ оновленої структури регулятивного капіталу; ▪ оновлених ваг кредитного ризику окремих активів; ▪ коефіцієнту левериджу.
4	Формування буферу консервації капіталу та буферу системної важливості.
5	Розподіл дивідендів

Рисунок 2.13 - Пріоритетність напрямів використання накопичених прибутків банків України

Джерело: дані НБУ [22]

Базою оподаткування буде прибуток до оподаткування. Цей метод не потребує додаткових складних розрахунків. База оподаткування враховує доходи та витрати всіх банків однаково і не змінює привабливість окремих банків та не викривляє економічні показники. Разом з фіксованим податком на "надприбуток", стандартна ставка корпоративного податку для банків зросте з 18% до 25%.

Підвищення ставки податку не вплине на нормативи капіталу банків. Підвищені нормативи за результатами оцінки стійкості встановлюються лише для тих банків, які зазнають збитків у прогнозному періоді. Вони не оподатковуються податком на прибуток. Водночас, вищі податки сповільнять зростання капіталу в майбутньому. Це ускладнить реалізацію програм капіталізації та реструктуризації для банків з високими показниками капіталу. Ще одним фактором, який вплине на динаміку капіталу, але не був врахований у стрес-тестуванні, є нове застосування вимог щодо покриття операційних ризиків. Однак подальші розрахунки показують, що навіть збільшення податкового навантаження та включення 100% операційного ризику не завадить банкам підвищувати нормативи капіталу.

В умовах євроінтеграції НБУ оновив вимоги до структури капіталу банків відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до законодавства України щодо удосконалення організації корпоративного управління банків та інших аспектів діяльності банківської системи» (30 червня 2021 року № 1587-IX).

Цей закон передбачає запровадження нової (трирівневої) структури капіталу для банків з 5 серпня 2024 року. Положення про порядок визначення рівня регулятивного капіталу банків України визначає наступні моменти:

- порядок розрахунку капіталу 1-го рівня, внесків до капіталу 1-го рівня, капіталу 2-го рівня, їх складових та відрахувань від них;
- вимоги до компонентів капіталу, з яких складається капітал;
- порядок та умови отримання дозволу (погодження) НБУ на включення окремих компонентів до складу капіталу тощо.

Нові вимоги запроваджуватимуться поступово. Так до 1 квітня 2024 року банки повинні були:

- розробити внутрішні правила визначення рівня регулятивного капіталу;
- здійснити пілотні розрахунки в період з 1 квітня 2024 року по 1 липня 2024 року та повідомити НБУ про результати;
- розпочати розрахунок регулятивного капіталу за новими вимогами з 5 серпня 2024 року.

Запровадження нової структури капіталу є ще одним важливим кроком у наближенні банківського законодавства України до стандартів ЄС. Дотримання вимог до капіталу забезпечує виконання капіталом своєї основної функції - швидкого поглинання збитків, що виникають внаслідок ризиків, пов'язаних з банківською діяльністю. Запровадження нової структури капіталу для банків є важливим кроком на шляху до підвищення стійкості та конкурентоспроможності банківської системи.

Положення про порядок визначення рівня регулятивного капіталу банків України було затверджено постановою Правління Національного банку України № 196 від 28 грудня 2023 року та набуло чинності 30 грудня 2023 року.

Основні нововведення, які набули чинності у поточному 2024 році, включають

- вирахування з капіталу повної суми непрофільних активів замість 75% за попередніми вимогами;
- включення 100% оцінки операційного ризику до активів, зважених на ризик, замість 50%.

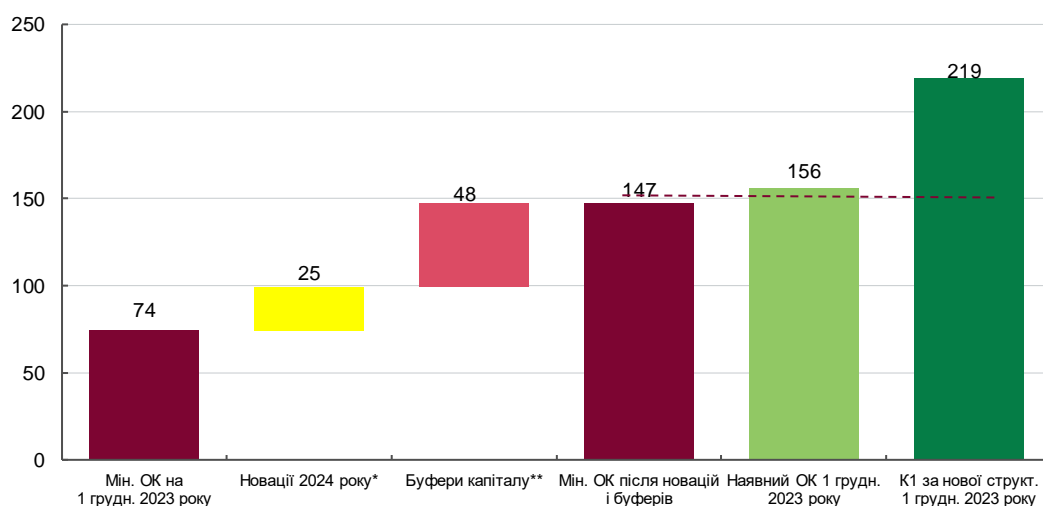
Згодом банки мають оновити дані оцінки операційного ризику на основі поточних балансів, проведуть розрахунки стрес-тестування та відобразити оцінку ринкового ризику в нормативах адекватності капіталу. У серпні 2024 року НБУ оновити вимоги до структури капіталу та запровадити нові нормативи адекватності капіталу.

Результати оцінки стійкості та ефективної капіталізації банків показали, що сектор готовий до відновлення та застосування нових вимог до платоспроможності.

Найважливішими з них є наступні:

- з початку 2024 року всі непрофільні активи будуть вираховуватися з капіталу (зараз вираховується лише 75%);
- з початку 2024 року активи, зважені на ризик, включатимуть 100% оціночної суми операційного ризику (зараз вираховується лише 50%);
- з травня 2024 року банки оновлюватимуть розрахунок операційного ризику на основі останньої фінансової звітності (розрахунок не оновлювався з лютого 2022 року);
- після розрахунку тесту банки враховуватимуть розрахований рівень ринкового ризику в нормативах адекватності капіталу;
- з серпня 2024 року будуть оновлені вимоги до структури капіталу: мінімальний коефіцієнт капіталу першого рівня становитиме 5,625%, а мінімальний коефіцієнт адекватності капіталу першого рівня - 7,5%.

Беручи до уваги поточну структуру балансів банків, оціночний вплив усіх запланованих вимог становить близько 25 мільярдів гривень. Іншими словами, якби всі банки гіпотетично мали достатність капіталу на рівні поточних мінімальних вимог, їм би знадобилося 25 мільярдів гривень додаткового капіталу, щоб забезпечити незмінність показника достатності капіталу після застосування цих вимог (рис. 2.14)

Примітка Мінімальний ОК відображає обсяг основного капіталу, потрібний банкам для виконання мінімальних вимог до достатності капіталу. У K1 ураховується підвищення ставки податку на прибуток до 50% та сплата дивідендів держбанками.

* Ефекти від вирахування 100% непрофільних активів, врахування 100% операційного ризику на актуальних даних звітності, оновлені нормативи достатності капіталу за новою структурою.

*** Буфер консервації капіталу та буфер системної важливості.*

Рисунок 2.14 - Вплив регуляторних новацій на основний капітал / капітал 1 рівня (ОК та К1) банківського сектору України, млрд грн

Джерело: [30]

Запропоновані нові зміни також мають значний позитивний вплив на банки. Перехід до нової структури капіталу дозволить їм включати нерозподілений прибуток безпосередньо до капіталу першого рівня, за умови дотримання певних вимог. Таким чином, банки не матимуть труднощів з дотриманням вимог, що підвищує стійкість сектору та наближає регулювання до європейських стандартів.

Резерви капіталу можуть бути відновлені наступного року з огляду на динаміку капіталізації сектору, НБУ вивчить можливість відновлення резервів капіталу вже у 2025 році.

НБУ проаналізує, чи можливо повністю відновити буфер консервації капіталу та буфер системної прийнятності. Відповідно до міжнародної практики, ці резерви є постійними і не деактивуються під час криз. Недотримання резервів не призводить до санкцій проти банків, але обмежує розподіл капіталу, в тому числі виплату дивідендів. Існування резервів капіталу в періоди ринкової нестабільності є необхідним для підтримання запасу міцності системи. З дати набрання чинності резервами, ймовірно, НБУ послабить або скасує обмеження на розподіл капіталу та виплату дивідендів для банків, які повністю їх сформують.

НБУ не вживатиме жодних заходів проти банків, які не дотримуються вимог щодо буферизації, а банкам, які повністю сформували свої буфери, буде дозволено розподіляти капітал і виплачувати дивіденди.

2.3 Проблеми та перспективи формування власного капіталу банку

Однією з основних ознак минулого і нинішнього століття є глобалізація, тобто посилення міжнародних відносин та співпраці у сфері культури,

економіки, торгівлі та політики. Так, проблеми в економіці США можуть значно вплинути на економіку України і не тільки. Тому така світова тенденція може негативно впливати на стабільність банківської системи.

Банківська діяльність, через її міжнародний характер, потребує особливого регулювання на інтернаціональному рівні. Міжнародні фінансові кодекси і стандарти покликані підтримувати фінансову стабільність в окремих країнах і не допускати поширення кризових ситуацій. Міжнародні норми можна умовно розподілити на три групи:

- макроекономічна політика забезпечення прозорості;
- інституційна структура ринку;
- фінансовий нагляд.

Розробкою міжнародних норм за переліченими напрямками займаються такі організації, як МВФ, Базельський комітет з банківського нагляду, Всесвітній банк (міжнародна фінансова організація, створена з метою організації фінансової та технічної допомоги країнам, що розвиваються), FATF (Міжнародна група з протидії відмиванню «брудних» грошей) і OECD (Організація економічного співробітництва та розвитку - міжнародна економічна організація розвинених країн, що визнають принципи представницької демократії та вільної ринкової економіки) [20, с.105]. На сьогоднішній день існує багато міжнародних інституцій, якій займаються регулюванням банківського сектору. Проте головним органом, який займається регулюванням банківської діяльності на міжнародному рівні, був і залишається Базельський комітет з питань банківського нагляду.

Схематично основні складові Базельських угод можна відобразити наступним чином (рис.2.15).

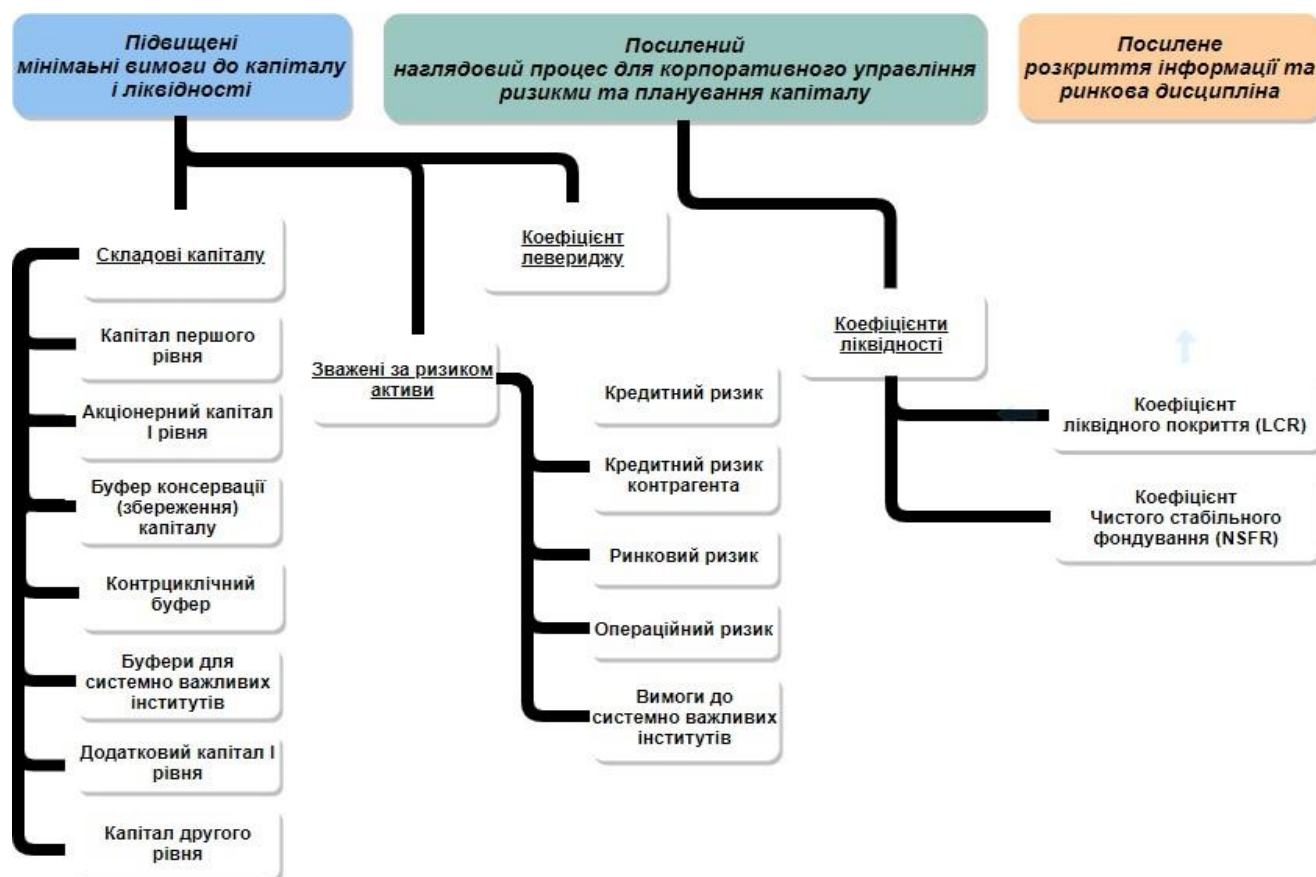

Рисунок 2.15 - Основні складові Базельських угод

Джерело: складено автором на основі [23, с.42]

Оскільки Базельські угоди мають рекомендаційний характер, Україна і решта країн-учасниць впроваджують рекомендації з погляду на економічну ситуацію в країні, окрім країн Європейського союзу (окрема країна вже не може встановлювати більш жорсткі вимоги до банків на своїй території, ніж це визнано необхідним для стабільного функціонування банківської системи).

Зважаючи на низький рівень капіталізації банківських установ в Україні, нестабільну політичну та економічну ситуацію та високу залежність від зовнішніх факторів, впровадження та дотримання Базельських рекомендацій набуває особливого значення. Також банківське регулювання, засноване на Базельських угодах, сприяє покращенню міжнародних відносин та підвищенню авторитету України на міжнародній арені.

На сьогоднішній день в Україні триває впровадження регулятивних вимог визначених Базелем III. Протягом минулих років НБУ запровадив графік докапіталізації банків (табл.2.8), який пом'якшувався декілька разів, а у 2020

році Верховна Рада зменшила вимоги до мінімального капіталу банків з 500 до 200 млн. грн.

Таблиця 2.8 - Плани графіків докапіталізації банків України у 2016- 2024 рр.

ПП НБУ № 58 від 04.02.2016р.		ПП НБУ № 242 від 07.04.2016 р.	
до 17 червня 2016 р.	120 млн. грн.	до 17 червня 2016 р.	120 млн. грн.
до 11 січня 2017 р.	300 млн. грн.	до 11 липня 2017 р.	200 млн. грн.
до 11 січня 2018 р.	400 млн. грн.	до 11 липня 2018 р.	300 млн. грн.
до 11 січня 2019 р.	450 млн. грн.	до 11 січня 2019 р.	400 млн. грн.
до 11 липня 2024 р.	500 млн. грн.	до 11 січня 2020 р.	450 млн. грн.
		До 11 липня 2024 р.	500 млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [31, с.42]

У 2018 році відбулось затвердження нового капітального інструменту до капіталу банків. Новий капітальний інструмент з умовами списання/конверсії включається до капіталу 1-го рівня (основного капіталу), має строк погашення не менше ніж 50 років та не передбачає жодних умов, які б надавали право вимагати його дострокового погашення [32]. Даний інструмент запроваджений з метою підвищення рівня капіталізації, в тому числі як ключовий елемент у планах рекапіталізації банків державою, а також для розширення можливостей банків щодо нарощування активів.

Головними проблемами, які заважають банкам стабільно нарощувати капітал, є різні економічні кризи. Так, фінансово-економічна криза 2008-2009 років значно вплинула на розвиток українських банків на роки вперед. Після кредитного «буму» (2006-2008 рр.) почали зростати обсяги проблемних кредитів, особливо валютних. Також криза супроводжувалась впливом депозитів, що спричинило зниження їх ліквідності. Внаслідок таких процесів банкам стало значно складніше нарощувати капітальну базу. Проблеми капіталізації банківської системи загострились після призупинення кредитування та посилення вимог національного регулятора щодо достатності капіталу.

Ще одним каталізатором проблем стала економічна криза в Україні 2014- 2015 рр., яка вказала на незахищеність банківських установ у стресових умовах, а отже, на низький рівень банківського капіталу. Криза завадила

підвищенню капіталізації банківської системи, загострила фінансовий стан банків, знизила темп нарощення капіталу та зменшила спроможність підтримати економічне зростання. Тому на сьогодні важливим постає питання визначення проблем, які супроводжують капіталізацію банківської системи України та знаходження шляхів їх подолання.

Безпосередньо на рівень капіталізації банківської системи України впливають такі основні чинники: макроекономічна ситуація у країні та ринкова кон'юнктура, рівень розвитку фондового ринку, регулятивна політика НБУ, глобалізація.

На рівні окремого банку, тобто на мікрорівні, проблема капіталізації тісно пов'язана із якістю активів (а саме, кредитного портфеля), під які формуються резерви, які є складовими капіталу. Тому кожному банку потрібно завчасно проводити моніторинг якості активів, ефективно управляти ризиками, і крім того приділяти увагу підвищенню рівня кваліфікації менеджменту та корпоративній культурі в банку. Дотримання таких рекомендацій сприятиме надійній роботі банку, яка буде підтримувати та підвищувати довіру до банку, забезпечувати захист інтересів вкладників та кредиторів, а також визначатиме ефективність та перспективи розвитку банку [33, с.111-112].

Однією з великих проблем банківської системи України є неможливість оцінки рівня капіталізації банківських установ через ринкову вартість їх цінних паперів, тому що в Україні майже відсутній повноцінний фондовий ринок [35, с.3-4]. Крім того українські банки майже не використовують такий спосіб нарощення капіталу як первинне публічне розміщення акцій (IPO).

Існує багато перешкод, які заважають застосуванню IPO українськими банками: вартість, законодавство, в тому числі вимоги НБУ щодо набуття істотної участі у капіталі банку, специфіка структури власності банківського сектору, стан бізнесу та менеджменту банків, а також високі ризики, структура та якість активів. У той же час потреба у швидкому нарощуванні капіталу, посилення регулятивних вимог, потреба диверсифікації інвестицій та джерел фінансування та формування глобального фінансового середовища сприяють

застосуванню ІРО українськими банками [36, с.158].

Нині можливості українських банківських установ порівняно незначні. Власними силами досягти помітного піднесення майже неможливо, тому занадто низька капіталізація українських банків може спричинити ситуацію, коли вони виявляться неконкурентоспроможними порівняно з іноземними банками. Існує значна зацікавленість іноземних банків банківською системою України. Раніше іноземні інвестори переважно створювали в нашій країні банківські представництва, але нині здебільшого вони купують акції, частки або ж банківські установи у цілому [37, с.480].

З одного боку, приплив іноземного капіталу в банківську систему України означає додаткові фінансові ресурси для здійснення кредитної та інвестиційної діяльності. Важливо, що неодмінним компонентом іноземних інвестицій є новітній досвід роботи та управління банківським установами, технології, сучасні продукти та програмні розробки [37, с.480].

Але, з іншого боку, з'являється й небезпека витіснення вітчизняних банків із ринку більш капіталізованими конкурентами [39, с.482]. За таких умов необхідно вживати державних заходів щодо підтримки своєї банківської системи, щоб мінімізувати загрозу економічній залежності національної банківської системи.

Також ще одна проблема виникла влітку 2020 року. У липні 2020 року відбулися зміни щодо мінімального рівня регулятивного капіталу. Національний банк України вніс зміни до дотримання угоди Базель III та знизив вимоги до мінімального розміру регулятивного капіталу банків з 500 млн. грн. до 200 млн. грн. Прибічники даних дій стверджують, що таким чином на ринку зможуть залишитися малі банки, які будуть створювати конкуренцію великим банкам. Проте такі дії це більш негативний момент, оскільки на ринку залишаться саме малі банки, а їм буде важко протистояти великими, оскільки близько 60% активів банківської системи зосереджені в 5-6 найбільших банках. Все-таки банкам необхідно нарощувати капітал, тому що їм потрібно кредитувати економіку, а без стійкої та великої капітальної бази банки не

зможуть це робити.

До попередньої проблеми варто додати той факт, що графік докапіталізації банківських установ змінювався декілька разів, а саме в сторону пом'якшення. Такі дії НБУ не тільки віднімають мотивацію нарощення капіталу, а і скасовують всі попередні здобутки.

Така ж проблема може виникнути і з графіком впровадження регулятивних вимог на 2021-2024 рр. Наприклад, для впровадження індивідуальних нормативів капіталу, згідно Pillar 2, потрібно прийняти зміни до Закону України «Про банки і банківську діяльність». З такою тенденцією закон можуть прийняти з іншими нормами або прийняти і через деякий час змінити, що для банків буде проблематично.

Питання підвищення рівня капіталізації банків України є головною умовою для подальшого забезпечення потреб економіки та її зростання, тому що низький рівень капіталізації вітчизняної банківської системи не може забезпечити достатньою кількістю фінансових ресурсів реальний сектор економіки [37, с.482]. Тому необхідно виокремити ключові аспекти та пропозиції щодо підвищення рівня капіталізації банків [37, с.481]:

- на макрорівні потрібно вдосконалити банківське законодавство, активізувати роль банківських асоціацій, проводити регулятивну політику НБУ, творити систему рейтингування та підвищення конкурентоспроможності банків України порівняно з іноземними банками;

- на мікрорівні необхідно використовувати дієві інструменти зростання рівня капіталізації завдяки вдосконаленню системи фінансового менеджменту в банках, моніторити якість активів банку, раціонально визначати та вимірювати ризики та проводити ефективну політику з їх управління.

Для подальшої капіталізації банківської системи та підвищення ефективності функціонування банківського капіталу необхідно проводити емісію боргових цінних паперів, збільшувати капітал за рахунок залучення коштів на умовах субординованого боргу, залучати міжнародний капітал для розвитку вітчизняної економіки, в той же час проводити контроль присутності

іноземного капіталу на рівні, що не призведе до руйнівних наслідків, проводити збалансовану і стабільну дивідендну політику, використовувати злиття і поглинання банків як метод консолідації та концентрації банківського капіталу, спростити й затвердити на законодавчому рівні процедури злиття і поглинання банків, а у період здійснення об'єднання банків створити для них пільгові умови (зменшення податків, економічних нормативів діяльності) [38, с.79].

Якщо проаналізувати перспективи, то вирішення проблеми достатності обсягу капіталу у банківській системі позитивно впливатиме на підвищення довіри до банківської системи, стабільність функціонування банківських установ, визначення перспектив розвитку банківської системи, а також сприятиме загальному економічному зростанню [39, с.167-168].

Для значного збільшення капіталу банківської системи, з метою виходу на рівень розвинених країн, необхідні ресурси, а нарощення ресурсів потребує певного часового періоду. Від вирішення цього питання залежить майбутній рівень розвитку та капіталізації банківської системи. Збільшення капіталізації вітчизняної банківської системи – це одна з умов подальшої інтеграції банківських структур України у світову банківську систему [40, с.162].

Отже, за результатами дослідження формування власного капіталу українськими банками було встановлено, що банківський капітал нарощується нестабільно, а обсяги статутного капіталу значно перевищують обсяги балансового власного капіталу. Непокритий збиток друга за розміром складає після статутного капіталу у структурі власного капіталу банків України. Банком, який генерує більш ніж 50% непокритого збитку всієї банківської системи, є ПриватБанк.

Загалом всі банки дотримуються нормативів достатності капіталу. Проте рівень капіталізації банківської системи замалий, оскільки банки не спроможні задовольняти усі потреби економіки, в свою чергу ВВП зростає швидшими темпами ніж капітал банків.

Наразі в Україні триває запровадження регулятивних вимог "Базель III". Новий капітальний інструмент³, буфери капіталу, коефіцієнт покриття

ліквідністю (LCR) та коефіцієнт чистого стабільного фінансування (NSFR) уже затверджені, а в планах НБУ ще є запровадження нових індивідуальних нормативів капіталу, нової структури капіталу тощо.

Головними проблемами, які заважають банкам стабільно нарощувати капітал, є низький розвиток фондового ринку, збитковість банківської системи, що є наслідком недовіри до банківської системи, поганої якості активів та високих ризиків, макроекономічна ситуація у країні. Тому для підвищення рівня капіталізації банків України потрібно використовувати заходи як на мікрорівні, так і на макрорівні. На макрорівні потрібно посилювати регулятивні вимоги та вдосконалити банківське законодавство, розвивати фондовий ринок, а на мікрорівні - формувати якісну структуру активів банку, раціонально вимірювати ризики та проводити ефективну політику з їх управління, а також підвищувати рівень фінансового менеджменту.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження сформульовано низку висновків і пропозицій, які розкривають розв'язання завдань дипломної роботи відповідно до поставленої мети. Метою кваліфікаційної роботи є розкриття теоретичних основ формування власного капіталу банків, визначення проблем та перспектив оптимізації його стану та структури в Україні.

Власний капітал є основою всіх банківських операцій, оскільки процеси формування капіталу та кредитування тісно пов'язані між собою. Тому надзвичайно важливим, особливо для українських банків в цих складних умовах, є розуміння економічного змісту банківського капіталу та важливості питань, пов'язаних з його ефективним формуванням і належним використанням.

Визначено, що власний капітал (ВК) є визначальним чинником розвитку банку, відповідно й важливим є якість його формування, використання та нагромадження.

В роботі проаналізовано сучасні наукові підходи до визначення банківського капіталу, які відрізняються один від одного, а іноді й суттєво розходяться, оскільки різні контексти вкладають у це поняття різний зміст. Банківський капітал ототожнюють з грошовими коштами, резервами, ресурсами, коштами власників тощо. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», банківський власний капітал поділяється на окремі складові: статутний капітал, регулятивний капітал та додатковий капітал. Дві з цих категорій визначаються за економічними критеріями.

Існування розбіжностей та невизначеностей у трактуванні сутності банківського капіталу значно ускладнює розкриття його теоретичної бази, а також практику його структурування та аналізу. В роботі акцентовано увагу на необхідності розрізняти поняття «банківський капітал» та «капітал банку».

Більшість дослідників вважають, що власний капітал банків виконує три основні функції: захисну, операційну та регулятивну. На початку заснування банку

основною є операційна функція, але з часом захисна функція стає більш важливою, оскільки повернення коштів за результатами збиткової діяльності відбувається за рахунок капіталу. При стратегії розвитку банк змінюється відповідно до потреб та умов зовнішнього середовища, і функція регулювання капіталу домінує.

В роботі зазначено, що в стратегії розвитку банку варто виділяти ще четверту - креативну функцію. Крім того, банківські функції можна поділити на макроекономічні та мікроекономічні, поточні та стратегічні тощо.

За результатами аналізу визначень в роботі зроблено висновок, що *власний капітал банку* - це частина грошових коштів та їх еквівалентів, яка забезпечує економічну незалежність та фінансову стійкість банку і використовується для здійснення операцій та надання послуг з метою отримання прибутку.

Процес накопичення капіталу в банку має вирішальне значення для безперебійного функціонування банку, оскільки якість його структури визначає стабільність банку. Існує два джерела накопичення капіталу: внутрішнє (прибутки банку) та зовнішнє (емісія акцій).

Відповідно до Базельських правил капітал банків поділяється на капітал першого рівня (власний капітал та сплачені резерви) та капітал другого рівня (субординований борг, новий капітал та буфер ліквідності). Капітал банку може вимірюватися відповідно до рекомендацій Міжнародного валютного фонду (МВФ) або згідно з індивідуальними стандартами. Капітал банків може вимірюватися відповідно до керівних принципів МВФ або за окремими критеріями. НБУ розробив економічні нормативи банківського регулювання відповідно до Базельської угоди.

В роботі зазначено, що власний капітал банку складається з акціонерного капіталу, резервного капіталу та нерозподіленого прибутку. Ці складові входять до складу регулятивного капіталу 1 рівня (основний капітал), який утримується банком і накопичується з метою мінімізації негативних наслідків результатів діяльності банку, тимчасового падіння вартості активів та для підтримки довіри до банку. В роботі детально проаналізовано їх сутність та порядок формування.

Визнано, що основними характеристиками власного капіталу є:

- 1) власний капітал банку забезпечує його стабільність та цілісність;
- 2) основний капітал банку є незмінним і має повністю покривати поточні збитки;
- 3) основними складовими ВК є статутний капітал, резервний капітал та нерозподілений прибуток;
- 4) загальний розмір основного капіталу визначається з урахуванням суми збитків за ризиками.

Наразі НБУ вдосконалює підходи до структуризації власного капіталу, наближаючи їх до Базельських вимог та європейських стандартів. Відповідно до міжнародної практики капітал повинен мати буде трирівневу структуру: основний капітал 1-го рівня (ОК1), капітал 2-го рівня (К2) та додатковий капітал 2-го рівня (ДК2). Це потребує гармонізації структури капіталу вітчизняних банків до Європейських вимог та встановлення додаткових "пруденційних фільтрів" для очищення капіталу від елементів, які фактично не здатні поглинати збитки та/або не забезпечують фінансову стійкість банку.

Відповідно до змін нерозподілений прибуток має враховуватися в ОК, замість додаткового, що сприятиме підвищенню рівня достатності капіталу. Також важливою зміною є запровадження податку на «надприбутки» банків.

Трансформація міжнародних та національних регуляторних вимог до формування власного капіталу банків відобразилась в еволюції підходів до визначення достатнього рівня капіталу банків.

Зростання банківського капіталу в Україні є нерівномірним, повільним і непослідовним, при цьому прибуток є основним джерелом поповнення капіталу, але поточний рівень капіталу банківських установ є недостатнім. Зростання капіталу не встигає за зростанням ВВП, і банківська система не може адекватно задовольнити потреби економіки.

За результатами аналізу з'ясовано, що власний капітал банків з 2018 по 2023 рік збільшився на 65% або на 100,59 млрд грн. Збільшився також регулятивний капітал на 68% або на 85,626 млрд. грн. Частка капіталу у пасивах банків України протягом 2018-травень 2024 року має нестабільну динаміку і коливається з 11,3%

до 10,6%, що свідчить про те, що пасиви банків в цілому нарощувались більш швидшими темпами, ніж капітал. Позитивним є той факт, що величина власного капіталу не досягала значень менших за статутний капітал. Зменшення обсягу статутного капіталу має в основі такі об'єктивні чинники, як зменшення кількості банків та небажання акціонерів поповнювати статутний капітал в умовах політично-воєнної-соціальної невизначеності в Україні.

Виявлено, що фактично сплачений зареєстрований статутний капітал банків України має спадну динаміку, що свідчить про небажання акціонерів вкладати додаткові кошти в ризиковий банківський бізнес, особливо в умовах воєнних дій. Структура ОК протягом досліджуваного періоду не зазнала суттєвих змін, домінує статутний капітал. Джерелом прибутків вітчизняних банків є високі процентні доходи, які вони отримали від інвестування в ОВДП та депозитні сертифікати НБУ. Незважаючи на війну, чистий прибуток українських банків зростає: за перші десять місяців 2023 року він у кілька разів перевищив показник аналогічного періоду 2022 року та на 110% - показник 2021 року.

Аналіз темпів приросту основних складових додаткового капіталу банків України підтверджує нестабільний характер та захисну функцію додаткового капіталу.

Загалом банківська система України дотримується нормативу адекватності регулятивного капіталу Н1. Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу Н2 українські банки в середньому дотримувались протягом аналізованого періоду, з незначним зниженням у 2022 році. Основним негативним фактором впливу є непрацюючі кредити та повномасштабні воєнні дії на території України. Норматив адекватності капіталу першого рівня Н3 також виконувався.

Отже, аналіз показав, що переважна більшість українських банків мають достатній капітал, незважаючи на воєнні умови. Це пов'язано з тим, що до вторгнення банки мали значний резерв капіталу. Крім того, незважаючи на всі труднощі, банки залишаються прибутковими. Однак поточні нормативи капіталу не повністю відображають втрати, яких зазнали банки внаслідок війни. Банки не достатньо формують резерви на покриття збитків за кредитами, особливо в

корпоративному сегменті, що пов'язано з очікуванням покращення фінансового стану позичальників.

Виявлено, що не всі банки в умовах євроінтеграції здатні виконувати нові вимоги. Серед таких банків Укрексімбанк, для якого згідно з даними зворотного стрес-тесту, опублікованими НБУ у квітні 2024 року, деякі ризики для капіталу банків продовжують зростати. Банк розробив програму реструктуризації та капіталізації для поетапного досягнення встановленого рівня нормативів. Ключовими заходами є реструктуризація балансу і поліпшення операційної ефективності банку.

Зауважимо, що з 2022 року в Європі активізувалася дискусія щодо можливості запровадження податку на банківські "прибутки". Високі відсоткові ставки, встановлені центральними банками для стримування інфляції, призвели до того, що банки отримують високі відсоткові ставки і, відповідно, прибутки. Серед країн ЄС, які запровадили податок на банківські "прибутки" протягом останніх двох років, - Італія, Іспанія, Литва, Чехія та Угорщина.

НБУ запровадив зміни до порядку визначення рівня регулятивного капіталу банків України. Зокрема:

- порядок розрахунку капіталу 1-го рівня, внесків до капіталу 1-го рівня, капіталу 2-го рівня, їх складових та відрахувань від них;
- вимоги до компонентів капіталу, з яких складається капітал;
- порядок та умови отримання дозволу (погодження) НБУ на включення окремих компонентів до складу капіталу тощо.

Нові вимоги запроваджуватимуться поступово. Так до 1 квітня 2024 року банки повинні були:

- розробити внутрішні правила визначення рівня регулятивного капіталу;
- здійснити пілотні розрахунки в період з 1 квітня 2024 року по 1 липня 2024 року та повідомити НБУ про результати;
- розпочати розрахунок регулятивного капіталу за новими вимогами з 5 серпня 2024 року.

Запровадження нової структури капіталу є ще одним важливим кроком у наближенні банківського законодавства України до стандартів ЄС. Дотримання вимог до капіталу забезпечує виконання капіталом своєї основної функції - швидкого поглинання збитків, що виникають внаслідок ризиків, пов'язаних з банківською діяльністю. Запровадження нової структури капіталу для банків є важливим кроком на шляху до підвищення стійкості та конкурентоспроможності банківської системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність». Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 01.04.2024).
2. Словник банківських термінів. Банківська справа: Термінологічний словник. [Уклад.: А. Загородній та ін.]. К.: Аконіт, 2000. 605 с.
3. Примостка, Л.О. Фінансовий менеджмент у банку : підручник – 2-ге вид., доп. і перероб. . Київ: КНЕУ, 2012. 468 с.
4. Коцюрба О. Ю., Сиволап В. Ю. Визначення та класифікація ресурсів банку. Фінансово-кредитний механізм розвитку економіки та соціальної сфери. Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції 24-25 жовтня 2019 року. К.: Ексклюзив-Систем, 2019. С.80-82.
5. Дульська В.І. *Власний банківський капітал, його функції та складові*. URL: <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/66657/62253> (Дата звернення 07.04.2024).
6. Алексеєнко М.Д. *Капітал банку: питання теорії і практики*: монографія. Київ: КНЕУ, 2002. 393 с.
7. Гребенюк Н.О. Трансформація стратегій банку та функцій його капіталу в умовах глобалізації. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/52590/7/Hrebeniuk_Transformatsiia.pdf (Дата звернення 10.03.2024).
8. Фостяк В.В. Функції банківського капіталу в забезпеченні розвитку банківської системи України. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2010/20_1/257_Fostiak_20_1.pdf (Дата звернення 15.03.2024).
9. Чорна О.М. Концепція підвищення ефективності формування власного капіталу банку. Режим доступу : <http://trade.donnuet.dn.ua/download/2012/34/Chorna.pdf> (Дата звернення: 24.04.2024)

10. *Ресурсна політика комерційних банків*: навч. посіб. / [Ю.М. Галіцейська]; за заг. ред. П.О.Нікіфоров, Б.М. Андрушків, І.Б.Івасів. Тернопіль: Астон, 2014. 185 с.
11. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards / A Revised Framework. Bank Committee on banking supervision.– Basel.- November 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org>. (Дата звернення: 24.04.2024)
12. Глосарій банківської термінології НБУ. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=124734&cat_id=124733 (Дата звернення 01.05.2021).
13. Криклій А. С., Боровікова М. О. Банківський капітал: соціально-економічна сутність та структура. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 11. С. 9-12 URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2009/6.pdf (Дата звернення 28.03.2024).
14. Циганова Н.В. *Концентрація та централізація капіталу в банківській сфері* монографія. Київ: КНЕУ, 2014. 254 с.
15. Коваленко В. В. Достатність капіталу банків : сучасні виміри та подальші розвідки : Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. праць. Одеса : Одеський національний економічний університет. 2022. № 1-2 (80-81). С. 77–94. <http://vsed.oneu.edu.ua/collections/2022/80-81/pdf/77-94.pdf> (Дата звернення: 24.04.2024)
16. Науменкова С. В., Міщенко В. І., Міщенко С. В. Макроекономічні аспекти оцінювання достатності капіталу банків в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність : проблеми теорії та практики*. 2017. Вип. 2. С. 4-16.
17. Kovalenko, V., Sheludko S., Radova N., Murshudli F., & Gonchar K. International standards for bank capital regulation. *Financial and credit activity : problems of theory and practice*. 2021. No. 1 (36). Pp. 35–45. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i36.227609>. (Дата звернення: 24.04.2024)

18. Вимоги до капіталу банків ДМРДБ, НБУ листопад 2023 року https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Vymogy_capital_banks_16-11-2023.pdf?v=7
(Дата звернення: 24.04.2024)

19. Фінансовий бізнес: інновації, фінтех, регулювання: міжнародна колективна монографія / за заг. ред д.е.н., проф. Л.О. Примостки / Л.О. Примостка, І.В. Краснова, В.В. Лавренюк, Л.М. Сембієва та ін. – Київ : КНЕУ , 2022 URI <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/39528>
[https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/17d9f789-d168-404e-bcfe-
adb285b44023/content](https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/17d9f789-d168-404e-bcfe-adb285b44023/content) (Дата звернення: 24.04.2024)

20. Національний банк України. Офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення: 12.04.2024).

21. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2019/2033 від 27 листопада 2019 року про пруденційні вимоги для інвестиційних фірм та про внесення змін до регламентів (ЄС) № 1093/2010, (ЄС) № 575/2013, (ЄС) № 600/2014 та (ЄС) № 806/2014 (ОВ L 314, 05.12.2019, с. 1).

22. Грошово-кредитна статистика. Дані офіційного сайту НБУ. URL:<https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial#1ms> (Дата звернення: 24.04.2024)

23. Фірман Р.В., Gudź P.V. Аналіз капіталізації комерційних банків України та шляхи її нарощення. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecfor_2014_3_38.pdf (Дата звернення 20.03.2024)

24. Нормативи капіталу та їх складові. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення: 11.05.2024)

25. Доходи та витрати банків України. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення: 11.05.2024)

26. Основні показники діяльності банків України. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/stat/Indicators_Banks_2024-05-01.xlsx (дата звернення: 12.11.2023)

27. Управління банківськими ризиками [Електронний ресурс] : підручник / [Л. О. Примостка, І. В. Краснова, В. В. Лавренюк та ін.]; за заг. ред. Л. О. Примостки; М-во освіти і науки України, К: КНЕУ, 2018. – 536 с.
28. Примостка, Л.О. Фінансовий менеджмент у банку : підручник – 2-ге вид., доп. і перероб. . Київ: КНЕУ, 2012. 468 с.
29. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01#Text> (дата звернення: 01.04.2024)
30. Звіт про фінансову стабільність, грудень 2023 року. Дані офіційного сайту Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2023-roku>
31. Осадчий Є. С. Напрями капіталізації банківських установ за участі держави. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/16_2_2017ua/11.pdf (Дата звернення 14.05.2024).
32. Краснова І.В., Громницька І., Нікітін А.В., Ходакевич С.І., Шевалдіна В.Г. Monetary anti-crisis measures in the conditions of martial law in Ukraine (Монетарні антикризові заходи в умовах воєнного стану в Україні). Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. Том 4(51), 2023 - С. 274-287 <https://doi.org/10.55643/fcaptr.4.51.2023.4100> Scopus, Web Of Science (Дата звернення 14.05.2024).
33. Андрущак Є., Мельник Б., Щуревич О. Діагностика рівня капіталізації банківської системи України. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/50/91.pdf> (Дата звернення 14.03.2024).
34. Диба М.І., Краснова І.В., Стрижак А.П. Методологічні підходи до трактування сутності капіталізації банківської системи. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnbu_2014_1_14.pdf (Дата звернення 10.04.2024).

35. Фірман Р.В., Gudź P.V. Аналіз капіталізації комерційних банків України та шляхи її нарощення. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecfor_2014_3_38.pdf (Дата звернення 20.03.2024).

36. Примостка Л. О., Краснова І. В., Шевалдіна В. Г. Зміна парадигми регулювання фінансового ринку. *Бізнес Інформ*. 2022. No2. С. 89–97. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-2-89-97> URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-2-89-97> (Дата звернення 19.05.2024)

37. Юнко О.М., Возна Л.Б. Капіталізація вітчизняних банків: стан та перспективи зміцнення. URL: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/92.pdf> (Дата звернення 19.05.2024)

38. Галіцейська Ю. Капіталізація банківської системи України: проблеми та перспективи. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/26806/1/%D0%93%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%86%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.PDF> (Дата звернення 19.05.2024).

39. Щуревич О.І. Система банківського регулювання та нагляду в умовах відкритої економіки України: Дис.на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.08. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/dis_shchurevych.pdf (Дата звернення 28.04.2024).

40. Галіцейська Ю.М. Ресурсна політика комерційних банків в умовах ринкових перетворень економіки України: Дис.на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.08. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/944/1/%D0%93%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%86%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_dis.pdf (Дата звернення 08.04.2024).

41. Щуревич О.І. Система банківського регулювання та нагляду в умовах відкритої економіки України: Дис.на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук:

08.00.08. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/dis_shchurevych.pdf
(Дата звернення 28.04.2021).

42. Галіцейська Ю.М. Ресурсна політика комерційних банків в умовах ринкових перетворень економіки України: Дис.на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.08. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/944/1/%D0%93%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%86%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_dis.pdf
(Дата звернення 08.04.2021).

43. Роуз П. С. Банковский менеджмент: Пер. с англ. 2-го изд. М. : Дело, 1997. 768 с.

44. Васюренко О.В. Банківські операції: навч.посіб. Київ: Знання, 2004. 324с.

45. Мишкін Ф.С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків. Пер. з англ. С. Панчишина. К.: Основи, 1998. 963 с.

46. Енциклопедія банківської справи України [Уклад.: В. С. Стельмах та ін.]. К.: Молодь, Ін Юре, 2001. 680 с.

47. Дзюблюк О.В. Комерційні банки в умовах переходу до ринкових відносин: монографія. Тернопіль: Видавництво «Тернопіль», 1996. 140 с.

48. Герасимович А.М. Аналіз банківської діяльності : [підручник] / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Герасимович. – К. : КНЕУ, 2003. – 599 с.

49. Міщенко В.І. Банківські операції : [підручник] / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська. – К. : Знання, 2006. – 727 с.

50. Дзюблюк О.В. Комерційні банки в умовах переходу до ринкових відносин : [монографія] / О.В. Дзюблюк. – Тернопіль : Збруч, 1996. – 140 с.

51. Фостяк В.В. Функції банківського капіталу в забезпеченні розвитку банківської системи України. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2010/20_1/257_Fostiak_20_1.pdf (Дата звернення 15.04.2024).

52. Мулик Т. О., Мулик Я. І. Оцінка достатності капіталу вітчизняних банків як запорука їх надійності. Ефективна економіка. 2021. № 7. – URL:

<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9050> (дата звернення: 18.05.2024). DOI: 10.32702/2307-2105-2021.7.73

53. Безкоровайна Л.В. Особливості обліку власного капіталу на підприємствах / Л.В. Безкоровайна // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 4. – С. 950–954

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1 - Підходи до визначення поняття «капітал»

	Автор	Визначення
1	Закон України «Про банки і Банківську діяльність» [1, ст.2]	Капітал банку – це залишкову вартість активів банку після вирахування всіх його зобов'язань.
2	П. Роуз [42, с.87]	Банківський капітал – це внесені власниками банку кошти, а саме: акціонерний капітал, резерви та нерозподілений прибуток.
3	О.В. Васюренко [42, с.88]	Банківський капітал – це фонд ресурсів, що були внесені засновниками, акціонерами (учасниками) банку, і належать їм. Він складається зі статутного фонду, загальних резервів і фондів банку та нерозподіленого прибутку.
4	М. Алексеєнко [6, с.31]	Банківський капітал — це грошові кошти та виражена у грошовій формі частка матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для здійснення операцій з розміщення коштів і надання послуг з метою одержання прибутку.
5	Глосарій банківської термінології [12]	Капітал банку – кошти, спеціально створені фонди та резерви, призначені для забезпечення фінансової стійкості, комерційної та господарської діяльності, відшкодування можливих збитків, і які перебувають у користуванні банку.
6	Ф. Мишкін [43, с.17]	Капітал – це різниця між сумою активів і пасивів, яка утворює чисті активи банку.
7	В.С. Стельмах [46, с.455]	Банківський капітал – це сукупність різних видів грошових капіталів, коштів, які використовує банк у вигляді банківських ресурсів для забезпечення своєї діяльності, здійснення різноманітних операцій та одержання прибутку. Складається з власного капіталу банку та залучених коштів.
8	О.В. Дзюблюк [45, с.28]	Власний капітал – сукупність активів банку, які у випадку його банкрутства спрямовуються на відшкодування втрат вкладників.
9	Л. Примостка [3, с.79]	Банківський капітал - власні кошти акціонерів (власників банку), внесені ними на свій ризик з метою отримання доходів.
10	Щуревич О.І. [39]	Банківський капітал — це той сукупний капітал, який створюється в результаті проведення банком політики збільшення власного капіталу та залучених коштів і використовується для здійснення активних операцій з метою реалізації суспільних і власних інтересів»

Продовження Додатку А

Таблиця А-2 - Основні підходи до поняття «власний капітал»

Автор	Визначення
Л.В. Безкоровайна [51]	Власний капітал – це власні джерела банку, внесені його засновниками, або суми реінвестованого чистого прибутку, які використовуються для формування активів банку у грошовій або матеріальній формі.
Ф.Ф. Бутинець	Власний капітал – це загальна вартість засобів банку, які належать йому на правах власності і використовуються ним для формування його активів.
О.В. Васюренко, К.О. Волохата [42, с. 78]	...власний капітал банку – сукупність внесених власниками (учасниками капіталу) власних коштів, які зростають у результаті ефективної банківської діяльності в процесі капіталізації прибутку, а також за рахунок додаткових надходжень із боку учасників
А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій-Вергуненко [47, с. 21]	...власний капітал банку являє собою грошові кошти та виражену в грошовій формі частину майна, які належать його власникам, забезпечують економічну самостійність і фінансову стійкість банку, використовують для здійснення банківських операцій та надання послуг із метою одержання прибутку
С.Ф. Голов [34]	Власний капітал формується акціями, тобто коштами інвесторів (власників) в обмін на реалізовані їм акції.
С.Ф. Голов [35]	Власний капітал – нагромадження шляхом збереження запасу економічних благ у формі грошових коштів та реальних капітальних товарів, що залучається його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і чинник виробництва з метою отримання доходу.
А.А. Горбатенко [6]	Власний капітал виражає загальну величину коштів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, вкладених в активи банку
О.В. Дзюблюк [48]	... власний капітал – сукупність активів банку, які у випадку його банкрутства спрямовуються на відшкодування втрат вкладників
Я.П. Іщенко [7]	Власний капітал – необхідний фактор виробництва, він включає компоненти боргу, нерозподілений прибуток, привілейовані акції і звичайні акції.
Л.І. Катан [8]	Власний капітал – це певне вираження фінансових відносин, що виникають між акціонерним товариством (корпорацією) та іншими суб'єктами господарювання щодо його формування та використання.
В.Ф. Максимова [9]	Власний капітал – це власні джерела фінансування банку, що вкладені його засновниками без визначеного строку їх повернення, накопичені суми реінвестованого прибутку протягом строку функціонування банку та інші власні джерела.
В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська [47, с. 73]	...власний капітал – спеціально створені фонди і резерви, призначені для забезпечення фінансової стійкості, комерційної та господарської діяльності, відшкодування можливих збитків і які перебувають у користуванні банку протягом всього періоду його функціонування

Додаток Б

Таблиця Б.1 - Класифікація та види власного капіталу

Характер використання у банківській діяльності	Робочий власний капітал
	Неробочий власний капітал
Характер використання власниками	Власний капітал, що нагромаджується
	Власний капітал, що споживається
Порядок і джерела формування	Статутний капітал
	Резервний капітал
	Нерозподілений прибуток
	Субординований капітал
Резидентність	Національний
	Іноземний
Форма власності	Приватний
	Коллективний
	Державний
Організаційно-правова форма капіталу	Акціонерний
	Пайовий
Форма інвестування	Грошова
	Матеріально-речова
	Фінансові активи
Спосіб розрахунку	Балансовий
	Регулятивний
	Економічний
За внутрішнім складом	Основний
	Додатковий

Джерело: [6, с.53]

Таблиця В.1 - Поточні функції капіталу

Функція	Характеристика
Інвестиційна функція	капітал у формі статутного капіталу забезпечується підприємством, державою чи конкретною особою необхідними коштами для здійснення банківської діяльності, є засобом для функціонування та розвитку банку до часу акумулювання достатнього обсягу залучених і позичених коштів
Страхова функція	дає змогу забезпечити безперервну діяльність, зокрема обслуговування клієнтів, здійснення операцій. Різні збитки покриваються за рахунок резервів, які входять до складу капіталу
Інноваційна функція	відбувається розподіл між акціонерами банку при виявленні доходів і виплати дивідендів за акціями, проходить розподіл між фондами банку, зокрема частина банківського капіталу та його складників іде на збільшення статутного капіталу та підвищення рівня капіталізації банку
Гарантійна функція	якщо банк опиняється в кризовій ситуації, то сформовані за рахунок власного капіталу активи слугують додатковим джерелом погашення його зобов'язань перед вкладниками і кредиторами, які є пріоритетними порівняно з інтересами власників банку. Тому, чим більший у банку обсяг власного капіталу, тим більший буде рівень довіри до нього з боку клієнтів, навіть за поточної збиткової діяльності
Превентивна функція	спрямована на запобігання ризику діяльності банку. Достатній обсяг капіталу банку відповідно забезпечує зменшення ризику та на макроекономічному рівні забезпечує економічну безпеку банку
Контрольна функція	полягає в тому, що статутний капітал дає змогу виявити ступінь участі акціонера, брати участь в управлінні банківською установою
Нормативна функція	полягає у тому, що наглядові органи, встановлюючи величину статутного капіталу, впливають на діяльність комерційного банку загалом
Мобільна функція	дає змогу створювати додаткові вливання у статутний капітал банку та збільшувати капіталізацію банку, створювати додатковий резервний капітал, оскільки вкінці поточного фінансового року банківський капітал розподіляється між акціонерами банку при виявленні доходів і виплаті дивідендів по акціях
Функція дохідності	полягає у тому, що чим більший обсяг капіталу банку, тим більший обсяг операцій він може проводити, внаслідок чого збільшуються можливості одержання доходу або прибутку
Оціночна функція	виявляється в тому, що саме обсяг власного капіталу дає змогу попередньо оцінити ринкову вартість, фінансову стійкість і надійність банківської установи, а це визначається роллю власного капіталу як одного з найважливіших показників діяльності банку.
Координуюча функція	дає змогу визначити власників банківської установи за допомогою акціонерного капіталу банку, який дає змогу виявити частки акціонерів у статутному капіталі.
Сукупна функція	Завдяки якій сукупність вільних грошових коштів фізичних та юридичних осіб нагромаджуються для їх подальшого використання у грошовому обороті як банківської системи так і всієї національної економіки

Джерело: складено автором на основі [10, с.259-261]

Продовження додатку В

Таблиця В.2 - Стратегічні функції капіталу

Функція	Характеристика
Комунікаційна функція	полягає у висвітленні фінансової звітності, оскільки величина банківського капіталу стимулює розвиток конкурентного середовища між банківськими установами
Індикативна функція	сприяє фінансовій стійкості та розвитку банківської системи загалом.
Мобілізаційна функція	полягає в тому, що частина банківського капіталу іде на формування кредитних ресурсів банку, які розміщуються серед суб'єктів господарювання і сприяють розвитку реального сектору економіки та підвищенню економічного зростання країни
Стимулювальна функція	забезпечує поступове розширення банківського бізнесу, банківських операцій та послуг, створення нових продуктів, максимально ефективно стимулює роботу банківської установи
Функція планування	за допомогою якої формування капіталу банку спрямовується на певні цілі у довгостроковому періоді: здійснення стратегічного інвестування, довгострокового кредитування для виходу на зовнішні ринки і здійснення міжнародного банківського бізнесу
Обігова функція	полягає в обіговості виробничого процесу, оскільки здійснюється кругообіг: за рахунок банківського капіталу здійснюється кредитування економіки, а за рахунок кредитних коштів формується більша частина оборотних коштів підприємств, а потім знову повертаються у банк

Джерело: складено автором на основі [10, с. 261-263]

Структура основного капіталу 1 рівня (ОК1)

Складові ОК1:	Поточні вимоги	
		
1. Власні інструменти ОК1: прості акції, випущені банком та зареєстровані в статутному капіталі	ОК	ОК1
2. Емісійний дохід за власними інструментами ОК1, уключеними до ОК1	ОК	ОК1
3. Резервний та інші фонди (сформовані за рахунок чистого прибутку, призначені для покриття збитків)	ОК	ОК1
4. Прибуток: <ul style="list-style-type: none"> ▪ фінансова допомога акціонерів банку; ▪ нерозподілений прибуток минулих років, зменшений на передбачувані дивіденди/виплати; ▪ прибуток звітного року та за проміжний період, підтверджений аудитором та зменшений на передбачувані дивіденди/виплати 	ОК ДК	ОК1
5. Нереалізований прибуток, який наразі включається до РК: <ul style="list-style-type: none"> ▪ фінансових інструментів за операціями з акціонерами банку під час первісного визнання. 	ДК	-
Вирахування з ОК1:		
1. Нематеріальні активи	ОК	ОК1
2. Збиток поточного року, звітного року, минулих років, від операцій з акціонерами	ДК	ОК1
3. Непокритий кредитний ризик	ДК	-
4. Неотримані нараховані доходи	ДК	-
5. Вкладення банку в інструменти ОК1 (власні та установ фін.сектору: прямі, опосередковані, синтетичні)	(ОК+ДК)	ОК1
6. Нереалізовані збитки	-	ОК1
7. Відстрочені податкові активи, зменшені на відстрочені податкові зобов'язання	-	ОК1
8. Від'ємне значення ДК1 (вирахування з ДК1 > складові ДК1)	-	ОК1

Структура Додаткового капіталу 1 рівня (ДК1)

Складові ДК1:	Поточні вимоги	
		
1. Власний інструмент ДК1: інструмент капіталу, випущений банком з умовами списання/конверсії (за умови отримання дозволу НБУ)	ОК	ДК1
Вирахування з ДК1:		
1. Вкладення банку в інструменти ДК1 (власні та установи фін.сектору: прямі, опосередковані, синтетичні)	-	ДК1
2. Від'ємне значення К2 (вирахування з К2 > складові К2)	-	ДК1

Структура Капіталу 2 рівня (K2)

	Поточні вимоги	
		
Складові K2:		
1. Власний інструмент K2:		
▪ привілейовані акції банку, випущені банком та зареєстровані в статутному капіталі	OK	K2
▪ субординований борг (за умови отримання дозволу НБУ)	ДК	K2
2. Емісійний дохід за привілейованими акціями банку, уключеними до K2	OK	K2
Вирахування з K2:		
1. Вкладення банку в інструменти K2 (власні та установи фін.сектору: прямі, опосередковані, синтетичні)	(OK+ДК)	K2
2. Перевищення нормативу Н9	(OK+ДК)	-

 червоним кольором зазначені нові складові/умови, які відсутні в чинних вимогах

Джерело: [50]